

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
БІОРЕСУРСІВ І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ
Факультет гуманітарно-педагогічний**

**ДОПУСКАЄТЬСЯ ДО
ЗАХИСТУ**

**Завідувач кафедри
соціальної роботи та реабілітації
(назва кафедри)**

Сопівник І. В.
(підпис) (ПІБ)

« _____ » _____ 2025
р.

**БАКАЛАВРСЬКА КВ АЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
(ДИПЛОМНИЙ ПРОЄКТ БАКАЛАВРА)
на тему «Соціальна робота з військовослужбовцям та їхніми сім'ями»**

Спеціальність 231 Соціальна робота
(код і назва)

Гарант освітньої програми
доктор педагогічних наук, професор _____ Осадченко І. І.
(науковий ступінь та вчене звання) (підпис) (ПІБ)

**Керівник бакалаврської кваліфікаційної
роботи**

доктор пед. наук, професор _____ Супрун Д.М.
(науковий ступінь та вчене звання) (підпис) (ПІБ)

Виконала _____ Кидюк А.П.
(підпис) (ПІБ студента)

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
БІОРЕСУРСІВ І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ
Факультет гуманітарно-педагогічний**

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

соціальної роботи та реабілітації
(назва кафедри)

_____ Сопівник І. В.

(підпис)

(ПІБ)

« _____ » _____ 2025 р.

З А В Д А Н Н Я

**на виконання бакалаврської кваліфікаційної роботи
студентки (на виконання дипломного проєкту бакалавра
студентки)**

Спеціальність 231 Соціальна робота
(код і назва)

Тема бакалаврської кваліфікаційної роботи (дипломного проєкту бакалавра)
«Соціальна робота з військовослужбовцями та їхніми сім'ями»

затверджена наказом ректора НУБіП України від «06» 02 2024 року № 200 «С»

Термін подання завершеної роботи (проєкту) на кафедру «27» травня 2024 р.

(рік, місяць, число)

Вихідні дані до бакалаврської кваліфікаційної роботи (дипломного проєкту бакалавра): *наукові розробки вітчизняних і зарубіжних учених; матеріали періодичних видань; навчальна та довідкова література з теми дослідження.*

Перелік питань, які потрібно розробити:

- Аналіз теоретичних засад соціальної реабілітації військовослужбовців та їхніх сімей.
- Вивчення зарубіжного досвіду соціальної підтримки військовослужбовців та визначення можливостей його впровадження в Україні.
- Оцінка потреб військовослужбовців та членів їх сімей.
- Надати методичні рекомендації щодо впровадження програми соціальної роботи з військовослужбовцями та їхніми сім'ями.

Дата видачі завдання «14» вересня 2025 р.

**Керівник бакалаврської кваліфікаційної роботи
(Керівник дипломного проєкту бакалавра)**

Супрун Д.М.

(підпис) (прізвище та ініціали)

Завдання прийняла до виконання

(підпис)

(прізвище та ініціали студента)

_____ Кидюк А.П.

РЕФЕРАТ

Бакалаврська робота «Соціальна робота з військовослужбовцями та їхніми сім'ями» складається з вступу, трьох розділів, висновку, списку використаної літератури та додатків.

Загальний обсяг роботи- сторінок, основний текст займає сторінки. Список використаної літератури налічує джерело, кількість додатків- .

У першому розділі «Теоретичні засади соціальної роботи з військовослужбовцями та їхніми сім'ями» описано основні поняття та цілі соціальної роботи, її завдання та принципи. Також у розділі розглядається специфіка та особливості соціальної роботи з військовослужбовцями та їхніми сім'ями.

Другий розділ «Організація та практика соціальної роботи з військовослужбовцями і їхніми сім'ями у сучасних умовах» містить опис ролі місцевих органів влади у реалізації програм соціальної роботи та зарубіжний досвід соціальної роботи та реабілітації військових. Також у цьому розділі аналізую сучасні проблеми, виклики та спосіб їх подолання у соціальній роботі військовослужбовців та їхніх сімей.

Третій розділ «Результати експериментальної роботи» зосереджується на оцінці потреб та запропонованій методиці соціальної роботи з військовослужбовцями та їхніми сім'ями. У цьому розділі також є результати впровадження запропонованої методики соціальної роботи.

У висновках подано узагальнений теоретичний матеріал та результати здійсненого дослідження.

Ключові слова: *військовослужбовці, соціальна робота, військовослужбовці та їхні сім'ї, соціальний працівник, сім'ї військовослужбовців.*

ЗМІСТ

ВСТУП .....

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ ТА ЇХНІМИ СІМ'ЯМИ .....

1.1. Сутність, цілі та завдання соціальної роботи з військовослужбовцями та членами їхніх сімей.....

1.2. Особливості соціальної роботи з сім'ями військовослужбовців: поняття та основні підходи.....

1.3. Принципи та специфіка соціальної роботи в умовах військової служби.....

Висновки до розділу 1

РОЗДІЛ 2. ПРАКТИКА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ І ЇХНІМИ СІМ'ЯМИ.....

2.1. Роль місцевих органів влади у реалізації програм соціальної роботи.....

2.2. Зарубіжний досвід соціальної роботи з військовослужбовцями і їхніми сім'ями.....

2.3. Сучасні проблеми соціальної роботи з військовослужбовцями та їхніми сім'ями: виклики та шляхи їх подолання .....

Висновки до розділу 2

РОЗДІЛ 3. РЕЗУЛЬТАТИ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ РОБОТИ.....

3.1. Оцінка потреб військовослужбовців та членів їх сімей.....

3.2. Методика соціальної роботи з військовослужбовцями і членами їх сімей.....

3.3. Результати впровадження методики соціальної роботи з

військовослужбовцями і членами їх сімей.....

Висновки до розділу 3

ВИСНОВКИ .....

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....

ДОДАТКИ.....

ВСТУП

Актуальність досліджуваної теми. Сучасний світ перебуває в стані глобальної нестабільності, що зумовлює зростання ролі збройних сил у забезпеченні безпеки держави. У таких умовах військовослужбовці виконують критично важливі завдання, які нерідко пов'язані з підвищеним рівнем стресу, фізичним та психологічним навантаженням, а також соціальними викликами, що відображаються не лише на них самих, але й на їхніх сім'ях. Життя військовослужбовця – це постійне балансування між обов'язком перед державою та особистими потребами, що часто стає причиною соціальної дезадаптації, конфліктів у сім'ї, економічної нестабільності та психологічних проблем.

Соціальна робота з військовослужбовцями та членами їхніх сімей є необхідною складовою забезпечення стабільності суспільства. Вона сприяє не лише відновленню фізичного та психологічного стану військових після виконання службових завдань, а й їхній ефективній інтеграції у цивільне життя. Важливість цієї теми посилюється тим, що багато військовослужбовців після служби стикаються з труднощами у працевлаштуванні, соціальній взаємодії, а їхні сім'ї – з емоційним виснаженням та змінами у способі життя.

Зокрема, особливу увагу слід приділяти питанням адаптації військових, які брали участь у бойових діях, адже вони часто стикаються з посттравматичним стресовим розладом (ПТСР), депресією та іншими психічними розладами. Без належної соціальної підтримки ці проблеми можуть призводити до руйнування сімей, зростання рівня безробіття серед ветеранів, маргіналізації та навіть самогубств.

Ще одним ключовим аспектом є підтримка сімей військовослужбовців, які під час служби рідних опиняються в умовах підвищеного стресу, фінансової нестабільності та самотності. Часто дружини військових змушені самотійно виконувати роль і матері, і батька для дітей, що може викликати емоційне вигорання та проблеми у вихованні. Діти військовослужбовців також

переживають особливий вид стресу через тривалі розлуки з батьками, що може позначитися на їхньому психоемоційному стані та соціальній адаптації.

У сучасних умовах успішна соціальна реабілітація військовослужбовців є не лише питанням їхнього особистого благополуччя, а й стратегічним фактором національної безпеки. Адже військові, які отримують належну соціальну підтримку та адаптуються до мирного життя, стають активними членами суспільства, сприяють його розвитку та можуть передавати свій досвід наступним поколінням. Тому дослідження цієї теми є важливим як для науки, так і для практичної діяльності соціальних служб, військових структур, органів влади та громадських організацій.

Питання підтримки військовослужбовців і членів їх сімей висвітлені в різних аспектах в науковій вітчизняній літературі, зокрема:

- Правові аспекти – Беспалько А.М., Шумейко А.О.; Полтєв Є.О., Медвідь Л.П.; Акімов А.В. [33; 41; 46]

- Реабілітація військовослужбовців – Знобей О., Жовба В.; Логвінова О., Рассказова О.; Шапошникова І.В.; Кокун О.М.; Федько С.М.; Ядловська О.С.; Ординович В.А.; Крамар Т.В., Скляренко О.Є.; Лебедева О., Овсяннікова І., Похілько В.; Лукашенко М.Ю.; Цапліна І.С.; Пирог В.І., Удод І.С.; Клименко О.В., Чепурко Г.І.; Шевчук О.В., Деточка О.Д.; Шайхалімов З.Р., Ковтун А.С.; Пішко І. О., Лозінська Н. С., Олійник В. О., Хоружий С. М., Ларіонов С. О., Сириця М. В.; Коломієць Т.В., Івіна М.Ю.; Васиньова Н.С., Іванов Є.В.; Хлівнюк Т.П., Кулава К.О.; Твердохвалова Ю. Л., Гудкова А. В.[1; 3; 9; 10; 12; 15; 21; 22; 23; 25; 27; 28; 29; 34; 36; 10; 40; 43; 48; 50]

- Фізичне відновлення військовослужбовців – Бабова І.К., Рожков В.С.; Москаленко М. В., Откидач В. С., Корчагін М. В., Балдецький А. А.; Пекарчук О., Паляниця Х. [44; 45; 47]

Мета дослідження - обґрунтувати та експериментально перевірити програму соціальної реабілітації військовослужбовців та їхніх сімей.

Завдання:

Аналіз теоретичних засад соціальної реабілітації військовослужбовців та їхніх сімей.

Вивчення зарубіжного досвіду соціальної підтримки військовослужбовців та визначення можливостей його впровадження в Україні.

- Оцінка потреб військовослужбовців та членів їх сімей.

- Надати методичні рекомендації щодо впровадження програми соціальної роботи з військовослужбовцями та їхніми сім'ями.

Об'єкт дослідження - процес соціальної роботи з військовослужбовцями та їхніми сім'ями.

Предметом дослідження є соціальна робота з військовослужбовцями та їхніми сім'ями.

Вирішення поставлених завдань зумовило вибір **методів** дослідження. У роботі застосовувалося: метод аналізу наукових джерел, вивчення наукових праць, статей для теоретичного обґрунтування проблеми; метод аналізу документів – нормативно-правових актів для оцінки діючих програм соціальної реабілітації військовослужбовців; метод опитування- збору даних від військовослужбовців та їхніх сімей щодо проблем реабілітації через анкети; метод порівняння – порівняння національного досвіду з міжнародними практиками.

Таким чином, дослідження спрямоване на глибоке розуміння проблем соціальної реабілітації військових і пошук ефективних шляхів їхнього вирішення.

Структура роботи. Бакалаврська робота складається з вступу, трьох розділів, дев'ять підрозділів, висновків до розділів, загального висновку, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг -

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ ТА ЇХНІМИ СІМ'ЯМИ

1.1. Сутність, цілі та завдання соціальної роботи з військовослужбовцями та членами їхніх сімей

Соціальна робота – діяльність, спрямована на допомогу людям, які опинилися у складних життєвих обставинах, на забезпечення соціальної підтримки найменш захищених верств суспільства.

Особливістю сучасної професійної соціальної роботи є те, що вона має на меті не лише підтримку людини, але й її повернення до повноцінного самостійного активного життя.[49]

Соціальна робота з військовослужбовцями та їхніми сім'ями стає все більш актуальною в умовах військового конфлікту в Україні. Ситуація військового стану потребує значного посилення системи соціального захисту та соціальної допомоги населенню. Невизначеність перспектив майбутнього життя, зміна традиційного життєвого укладу, дефіцит сприятливого соціального середовища для соціалізації особистості, вимушеність зміни місця проживання, ознаки посттравматичного стресового розладу у більш ніж 50 % населення України – все це є сьогоденням України. Зазначені проблеми не можуть бути розв'язані без системного комплексного втручання соціальних працівників, реалізація професійної діяльності яких спрямована на сферу допомоги людям в означених процесах соціального життя [1, с. 22].

Питання підтримки військовослужбовців і членів їх сімей висвітлені в різних аспектах в науковій вітчизняній літературі, зокрема:

- Правові аспекти – Беспалько А.М., Шумейко А.О.; Полтєв Є.О., Медвідь Л.П.; Акімов А.В. [33; 41; 46]

- Реабілітація військовослужбовців – Знобей О., Жовба В.; Логвінова О., Рассказова О.; Шапошникова І.В.; Кокун О.М.; Федько С.М.; Ядловська О.С.; Ординович В.А.; Крамар Т.В., Скляренко О.Є.; Лебедєва О., Овсяннікова І., Похілько В.; Лукашенко М.Ю.; Цапліна І.С.; Пирог В.І., Удод І.С.; Клименко О.В., Чепурко Г.І.; Шевчук О.В., Дєточка О.Д.; Шайхалімов З.Р., Ковтун А.С.; Пішко І. О., Лозінська Н. С., Олійник В. О., Хоружий С. М., Ларіонов С. О., Сириця М. В.; Коломієць Т.В., Івіна М.Ю.; Васиньова Н.С., Іванов Є.В.; Хлівнюк Т.П., Кулава К.О.; Твердохвалова Ю. Л., Гудкова А. В. [1; 3; 9; 10; 12; 15; 21; 22; 23; 25; 27; 28; 29; 34; 36; 10; 40; 43; 48; 50]

- Фізичне відновлення військовослужбовців – Бабова І.К., Рожков В.С.; Москаленко М. В., Откидач В. С., Корчагін М. В., Балдецький А. А.; Пекарчук О., Паляниця Х. [44; 45; 47]

Головна мета соціальної роботи з військовими – це соціальна підтримка, соціальна допомога, реабілітація та формування у військовослужбовців і членів їхніх сімей навичок запобігання соціальним проблемам або ефективного їх вирішення. Об'єктами соціальної роботи є військовослужбовці різних категорій: громадяни на етапі припису до збройних формувань, строковики, контрактники, офіцери, працівники внутрішніх військ, резервісти та ветерани. Важливою складовою є також підтримка членів їхніх сімей, які часто стикаються з труднощами адаптації до умов військового життя.

Функції соціальної роботи включають соціальне забезпечення, яке охоплює надання матеріальної допомоги, інформаційно-правову підтримку, реалізацію пільг і гарантій. Соціальна адаптація відіграє ключову роль як під час служби, так і після демобілізації. Професійна реабілітація та перепідготовка допомагають військовим адаптуватися до цивільного життя, що стає важливим етапом повернення до соціуму. Також соціальні працівники займаються розробкою та впровадженням програм розвитку Збройних Сил, формуванням позитивного

психологічного клімату в колективах, профілактикою соціально небезпечних явищ. [12, с. 23-24]

Основними завданнями військово-соціальної роботи є: захист соціальних норм і гарантій військовослужбовців відповідно до існуючого законодавства; здійснення заходів зі зниження соціальної напруги у військових колективах; дослідження соціальних процесів у військових колективах; створення передумов для формування та підтримання високої бойової активності особового складу; адаптація військовослужбовців до змінних умов, робота із сім'ями військовослужбовців.[33, с. 7]

Категорії військової соціальної роботи охоплюють різні групи клієнтів, кожна з яких має свої специфічні потреби та проблеми, що виникають внаслідок військової служби. Розуміння цих категорій є ключовим для ефективного надання соціальної допомоги та підтримки. Розглянемо основні групи клієнтів, які потребують послуг соціальних працівників. Першою категорією є військовослужбовці, які перебувають на активній службі. Вони стикаються з фізичними та психологічними викликами під час виконання своїх обов'язків. Військова служба пов'язана зі значними стресами, постійним ризиком для життя, емоційним вигоранням та загрозою травмувань. Другою важливою групою є ветерани бойових дій, до них належать колишні військовослужбовці, які брали участь у бойових операціях. Вони часто стикаються з труднощами при поверненні до мирного життя, особливо після того, як пережили травматичні події війни. Для ветеранів актуальними є проблеми соціальної адаптації, реінтеграції в суспільство, відновлення соціальних ролей, а також правовий захист і доступ до медичних та психологічних послуг. Особливої уваги потребують військовослужбовці, які повернулися з полону. Вони часто зазнають фізичних та психологічних травм, зокрема посттравматичного стресового розладу (ПТСР), депресій або навіть фізичних каліцтв. Їм необхідна тривала реабілітація – як фізична, так і психологічна – для відновлення якості життя та соціальних функцій. Робота з цією

категорією вимагає комплексного підходу, включаючи медичну реабілітацію, психологічну підтримку, правову допомогу і відновлення здатності до самостійного життя. Зростаюча участь жінок у військових структурах формує ще одну специфічну категорію – жінки-військовослужбовці. Вони часто стикаються з гендерними стереотипами та додатковими викликами, пов'язаними з поєднанням військової служби та особистого життя. Соціальні працівники допомагають їм долати проблеми, пов'язані з гендерною рівністю, сексуальними домаганнями, а також забезпечують доступ до програм підтримки в період вагітності та материнства.

Наступна важлива категорія – військовослужбовці, які отримали поранення або стали інвалідами внаслідок бойових дій. Ці особи часто потребують не лише медичної допомоги, а й комплексної соціальної підтримки для адаптації до нового способу життя. Соціальна робота з цією категорією спрямована на інтеграцію поранених і інвалідів до суспільства, підтримку в працевлаштуванні, фізичну та психологічну реабілітацію, а також допомогу у подоланні нових фізичних обмежень. Ще однією важливою категорією є військовослужбовці, які стикнулися з правопорушеннями. Це військові, які порушили дисциплінарні правила або вчинили злочини. Соціальна робота з цією групою полягає у допомозі з ресоціалізацією та реабілітацією, корекційній роботі та запобіганні рецидивів. Кожна з цих категорій має свої унікальні потреби та виклики, які потребують індивідуального підходу.

Не менш важливою є категорія – сім'ї військовослужбовців. Довготривала відсутність військових на фронті призводить до розриву емоційних зв'язків між ними та їхніми родинами. Члени сімей часто стикаються з труднощами у збереженні стосунків, особливо якщо військовий повертається зі зміненим психологічним станом. Діти військовослужбовців можуть відчувати емоційну нестабільність, тривожність та невизначеність через постійну відсутність батька або матері. Тому соціальна робота з родинами повинна включати психологічну

підтримку та консультування, спрямовані на відновлення сімейних зв'язків і подолання конфліктів, що виникають через досвід війни. [2, с.11-13]

Специфіка військової діяльності полягає у постійній готовності та моральній здатності здійснювати збройне насильство задля захисту суспільства, виконувати завдання, навіть ціною самопожертви. В умовах війни

діяльність військовослужбовців спричиняє постійне переосмислення ними життєвих цінностей. Перебування в зоні бойових дій та участь у зіткненнях з противником призводять до особистісних змін у військових. Людина прагне віднайти сенс своєї діяльності для подальшого життя.

Участь у бойових діях спричиняє помітні зміни у свідомості військовослужбовців, що мають травматичний характер та негативні наслідки.

Після повернення до мирного життя у них спостерігається криза ідентичності, зокрема втрата цілісного сприйняття себе, своєї соціальної ролі, а також ціннісного й смислового сприймання світу. У військових з бойовим досвідом виявляється полярність в осмисленні життєвих цінностей. У одних спостерігається глибоке усвідомлення життєвих орієнтацій, у других – відсутність у них сенсу.[50, с.1387-1388]

Основними принципами психологічної підготовки є активний вплив на всі сторони психіки військовослужбовця; реалістичність навчання; поступовість і безперервність збільшення психічних і фізичних навантажень; диференційований підхід до військовослужбовця залежно від роду військ, спеціальності, кліматичних і географічних умов.

Основними напрямками психологічної підготовки є навчання поглибленим знанням та уявленням про війну; виховання переконаності, самопожертви заради перемоги; підвищення рівня професійних та бойових навичок і вмінь; підвищення рівня психічної та фізіологічної витривалості; формування довіри до

командування, з акцентом на безумовне виконання бойових наказів; виховання чесності та вірності державі; навчання основним психотехнічним прийомам зниження рівня психологічного стресу.[36, с.144]

До основних принципів психологічної підготовки відносять принцип внесення в загальний процес бойової підготовки елементів психологічної напруги (напруженість досягається збільшенням фізичних і нервово-психологічних навантажень шляхом створення обстановки з наявністю різних труднощів), раптовості, небезпеки та ризику (внесення елементів бойового ризику досягається: подолання складних перешкод в умовах реальної фізичної небезпеки, метанням бойових гранат в атаці на ходу без зупинки, форсуванням водних перешкод вплав та на підручних засобах), багатократне тренування особового складу. Враховуючи особливості психологічної підготовки можна стверджувати: 1) заняття з фізичної підготовки повинні включати в себе марш-кидки і багатоборство, додання вогневих смуг з вибуховими ефектами, додання «стежки розвідника» (штурмових смуг) відразу після кросової підготовки, пересування сильно пересіченою місцевістю, включення до тренувань завдань гірської підготовки, боксу і рукопашного бою;

2) для спеціальної підготовки важливими є елементи імітації, навчання на незнайомій місцевості з умовною втратою зв'язку, в умовах дії отруйних речовин, проведення збору особового складу у різний час доби, виконання завдань скороченим складом із збільшенням психічного навантаження, метання бойових гранат, додання водних перешкод із зброєю у складі підрозділу.[45, с.64]

Особливості організації та здійснення соціального супроводу військовослужбовців ЗС України та членів їх сімей, в першу чергу, пов'язані із специфікою його об'єктів та суб'єктів. Об'єктами відповідного соціального супроводу є особи/сім'ї, які опинилися в складних життєвих обставинах, з числа тих, хто на сьогодні проходить військову службу та члени їх сімей, а також родини загиблих, зниклих безвісти та полонених військовослужбовців.

Суб'єктами такого соціального супроводу можуть виступати як загальнодержавні суб'єкти ведення соціальної роботи (уповноважені державні органи, центри надання соціальних послуг, соціальні працівники тощо), так і посадові особи органів військового управління, військових частин, територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки (далі – ТЦК та СП).

У процесі соціального супроводу військовослужбовцям та членам їх сімей, родинам загиблих, зниклих безвісти та полонених можуть бути надані будь-які соціальні послуги з усього переліку, що містить відповідний класифікатор, затверджений наказом Міністерства соціальної політики від 23.06.2020 р. № 429 “Про затвердження Класифікатора соціальних послуг” [35]. При цьому, посадові особи органів військового управління, військових частин, ТЦК та СП здебільшого зосереджуються на наданні таких послуг, як інформування, консультування, посередництво та представництво інтересів. [34, с. 93-94]

У сфері соціальної роботи з військовослужбовцями широко застосовуються техніки стрес-менеджменту, релаксації, ігрові тренінги, які покращують психологічний клімат у військових колективах. Через рольові ігри, спортивні змагання та командні активності формується позитивна атмосфера, яка сприяє зниженню емоційної напруги. Ці заходи дозволяють військовим відірватися від рутинних обов'язків, підтримуючи їхній емоційний стан.[12]

Найбільш ефективними з практичної точки зору із загальної сукупності методів та заходів соціальної реабілітації для відновлення постраждалих доцільно визначити :

1. Індивідуальні програми, які зосереджуються на конкретних потребах індивіда, включаючи психологічне консультування, психологічну перепідготовку, медичну допомогу.

2. Групові програми, реалізація яких сприяє соціалізації, взаємопідтримці та обміну досвідом між учасниками. Вони можуть включати терапевтичні групи, спортивні активності, соціальні заходи, що допомагає відновити відчуття

спільноти та приналежності.

3. Творчі та арттерапевтичні заходи, які передбачають використання мистецтва як засобу вираження та саморефлексії.

4. Сучасні технології, включаючи онлайн-платформи для навчання та комунікації, мобільні додатки для самодопомоги.[9]

Сучасна соціальна робота з військовими є складним, але важливим напрямом, який вимагає інтеграції різних методик і технологій, спрямованих на всебічну підтримку військовослужбовців та їхніх родин. Це забезпечує не лише ефективність функціонування Збройних Сил, а й формує позитивний імідж армії в суспільстві, сприяючи єдності та стабільності в умовах викликів сьогодення.[12]

1.2. Особливості соціальної роботи з сім'ями військовослужбовців: поняття та основні підходи

Військові дії накладають особливий відбиток на психологічне благополуччя населення. Дослідження, проведені в Україні, показують, що тривалий військовий конфлікт збільшує кількість випадків посттравматичного стресового розладу (ПТСР), тривожних і депресивних розладів серед військовослужбовців, переселенців та їхніх родин. Військовослужбовці та члени їхніх родин є однією з найбільш вразливих груп в умовах війни.

Для військових постійна участь у бойових діях формує стан емоційного виснаження, а також загострює симптоми ПТСР. Дружини та діти військових, які залишаються в тилу, переживають постійний страх за життя своїх близьких. Вони також стикаються з відчуттям самотності, підвищеною відповідальністю за родину в умовах постійної стресової ситуації. [39, с. 123]

Сім'я військового є не лише його домашнім аспектом, але й необхідною підтримкою та ресурсом для психологічної стійкості під час бойових та оперативних стресів. Неможливо досягти високої ефективності у службовій діяльності без вирішення проблем, з якими зіштовхується сім'я військового. Процес адаптації бійців до умов мирного життя та встановлення здорових

взаємовідносин у сім'ї є надзвичайно складним завданням, особливо в контексті їхньої служби. Учасники бойових дій стикаються з високим рівнем стресу, спричиненого небезпекою для життя, екстремальними умовами, а також побутовими та психологічними викликами. Ці стресові фактори можуть призвести до появи посттравматичного стресового розладу, депресії та інших психічних проблем, які ускладнюють процес повернення до цивільного життя. Крім того, фізичні травми, отримані під час служби, можуть мати серйозний вплив на здоров'я та здатність бійців до нормального функціонування у повсякденному житті. Вони можуть потребувати довготривалого лікування, реабілітації та підтримки, щоб повернутися до повноцінного життя. Однак навіть після завершення служби, військовослужбовці часто продовжують відчувати ефекти стресу та травм, які вони зазнали. Це може вплинути на їхні взаємовідносини з родиною та близькими, а також на їхню здатність адаптуватися до цивільного життя. [6, с.14-15]

Термін «синдром військової сім'ї» вперше почав використовуватися після війни у В'єтнамі для опису поведінкових і психосоціальних проблем дітей батьків, які перебувають у військовій частині, а також впливу ротацій батьків у зоні бойових дій на стосунки між дитиною та батьком, який залишився вдома.

Безперечно, відчуття тривоги у членів родини, емоційний дискомфорт, відчуженість між членами родини негативно впливають на психологічного клімат. Усі ці фактори заважають родині нормально функціонувати, виникає психологічна напруга, брак позитивних емоцій, що виступають потужними конфліктогенами.

Військова служба «відбирає» члена сім'ї для захисту держави на довгий невизначений період часу. Така тривала відсутність одного з подружжя ускладнює підтримання емоційного зв'язку та розуміння між членами сім'ї. Це створює напруження обумовлене стресом, переживаннями, страхами. Крім того, у іншого члена подружжя виникає потреба адаптуватися до відсутності партнера в повсякденному житті. Невизначеність та відсутність можливості планувати

майбутнє родини та спільні цілі позбавляє родину стабільності та порушує емоційну стійкість всіх її членів. Військові родини часто не знають, коли зможуть возз'єднатися та повернутись до звичного життя. Відсутність партнера змушує залишеного члена сім'ї брати на себе більше обов'язків від ведення побуту до вирішення фінансових питань, одноосібне виховання дітей та вирішення всіх побутових справ. Це створює додаткове навантаження особливо якщо раніше обов'язки були рівномірно розподілені та підвищує рівень конфліктної напруги. У багатьох випадках підтримка та турботу, які члени сім'ї отримували від «колишнього цивільного», стає недоступною, і виникає потреба в адаптації до нових умов. [40, с. 8-9]

Завдання соціальної роботи обумовлені зв'язком сім'ї учасника бойових дій та соціального середовища, в якому вона перебуває; можна визначити наступні:

- створення умов для формування соціальної стійкості сім'ї до сприйняття і подолання важких життєвих ситуацій;
- відновлення і підтримка активності сім'ї; підвищення потенціалу соціалізуючої дії сім'ї на своїх членів;
- стимулювання потреби членів сім'ї у трансформації соціальних знань у процесі соціальної взаємодії;
- досягнення такого результату, за якого необхідність у соціальній підтримці сім'ї зникне.

Якщо із сім'єю учасника бойових дій працює соціальний працівник, то він здійснює свою діяльність за такими напрямками: соціальна допомога, соціальна

підтримка, соціальний захист, соціальна діагностика, соціальна профілактика, соціальна корекція, соціальне забезпечення, соціальне обслуговування, соціальне посередництво, соціальна адаптація, соціальна реабілітація.[48, с.51]

Як зазначає Коваленко О., «В умовах триваючого військового конфлікту в Україні, особливо з початком повномасштабних бойових дій, соціальна робота з сім'ями військовослужбовців набуває вкрай важливого значення. Життя тисяч українських родин зазнало кардинальних змін, викликаючи потребу в комплексній підтримці. Захист та підтримка сім'ї як ключового соціального інституту є стратегічним національним пріоритетом у державній політиці України. Це особливо стосується сімей військовослужбовців Збройних Сил України, які відіграють значущу роль у соціальній структурі країни. Розв'язання проблем, з якими стикаються ці сім'ї, критично впливає на успішність реформ у Збройних Силах, обороноздатність держави, а також на внутрішні та міжнародні процеси. Соціально-педагогічна робота з військовослужбовцями та їхніми сім'ями набуває особливого значення, адже військовослужбовці впливають на суспільство в цілому через свою ключову роль у забезпеченні національної безпеки. Тому зміцнення стабільності та захист прав і інтересів сімей військовослужбовців потребує цілеспрямованої, науково обґрунтованої і ефективної соціально-педагогічної підтримки.» [13, с. 3]

Характеризуючи сучасний стан соціальної роботи з військовослужбовцями та їхніми сім'ями як науково-практичну проблему, основна мета соціальної роботи з цією категорією осіб полягає в тому, щоб відновити фізичні й психічні сили тих, кому надається допомога, теоретично обґрунтувати принципи, методи та умови реалізації соціальної допомоги сім'ям військовослужбовців; розширити та посилити підготовку професіоналів у сфері соціальної роботи, внести елементи соціальної справедливості в рамки субординаційних ставлень, характерних для військової служби. Варто відзначити, що особливістю сучасної соціальної роботи є спрямованість на позитивний соціальний розвиток особистості військовослужбовця разом з розв'язанням суб'єктивних проблем. [3]

З огляду на це, можна виокремити основні завдання соціальної роботи із сім'ями учасників бойових дій, серед яких: а) підтримка психологічного та

емоційного благополуччя сімей, що може включати консультування, психологічну підтримку та терапію для членів сім'ї; б) надання соціальної допомоги в різних аспектах життя сімей, таких як житлове, економічне та правове питання; в) реабілітація та підтримка учасників бойових дій та їхніх родин під час процесу адаптації до мирного життя, у випадку відновлення фізичних та психічних травм, а також у вирішенні важливих питань щодо особистого, сімейного та професійного життя; г) розробка та впровадження програм та послуг, спрямованих на підтримку сімей учасників бойових дій, з урахуванням їхніх індивідуальних потреб та викликів; д) залучення сімей до громадських та соціальних ініціатив, спрямованих на зміцнення підтримки та спільноти серед учасників бойових дій та їхніх родин.[6]

Форми соціальної роботи з сім'ями військовослужбовців прийнято класифікувати за наступними ознаками: складом та кількістю учасників (індивідуальні, групові, масові); тривалістю (одноразові заходи, постійно діючі, «пульсуючі»); перспективою (розраховані на близьку перспективу, розраховані на середню перспективу, розраховані на віддалену перспективу); місцем проведення (стаціонарні, виїзні, циклічні); мірою самостійності учасників (групи самопомоги, взаємодопомоги; ті, які працюють за допомогою консультанта, родини, які працюють під безпосереднім керівництвом соціального працівника); рівнем творчості (інформаційні, репродуктивні, тренувальні, творчі); видом діяльності (ігрові, комунікативні, трудові, навчальні); умовами здійснення (екстрені, звичайні); характером спілкування (безпосередні, опосередковані); метою (спрямовані на збір та аналіз інформації, участь у формуванні сімейної політики та завдань соціально-педагогічної роботи, участь у реалізації сімейної політики і проведенні соціального супроводу родини, профілактику неблагополуччя та його рецидивів, узагальнення результатів, контроль за якістю соціальної роботи); складністю побудови (прості, складні, комплексні) [32, с. 24-25].

Також, і в соціальній адаптації військовослужбовців центральну роль відіграють сім'ї та особи, які відносяться до первинних соціальних груп. В залежності від ступеня соціальної дезадаптації підтримка може бути потрібна не тільки самій особі, але й членам її родини. Тому перед наданням допомоги рекомендується діагностика всіх залучених осіб з метою виявлення ступеня допомоги та кола осіб, які її потребують. Одним із завдань є інформування родини та близького оточення щодо специфіки ситуації, з якої стикнулася конкретна особа; надання інформації щодо того, у який спосіб вони можуть допомогти та чому це є важливим; ситуаціях, коли необхідне термінове звернення до фахівця. Провідним напрямком роботи є потреба до відновлення позитивних стосунків з соціальним оточенням, відновлення регулярності контактів, включення до соціальної взаємодії.

Заходи з соціальної адаптації є не тільки дією, а соціальною взаємодією. Заходи з соціальної адаптації передбачають активність самої людини та членів її родини, це не індивідуальний, а груповий процес. Метою є подолання деструкцій, деформацій, відхилень та проблем, з якими людина не здатна впоратись самостійно. Але заходи з допомоги можуть викликати певний опір з боку людини, який проявляється у небажанні приймати допомогу; побоювань щодо втрати ресурсів або особистої позиції; відсутність впевненості у позитивних змінах; цілеспрямоване створення перешкод.[7]

У цьому контексті важливу роль відіграють законодавчі ініціативи, які спрямовані на підтримку військових та їхніх сімей, а саме: Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» визначає основні засади державної політики у сфері соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей, встановлює єдину систему їх соціального та правового захисту, гарантує військовослужбовцям та членам їх сімей в економічній, соціальній, політичній сферах сприятливі умови для реалізації їх конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни та регулює відносини у цій

галузі.[4] Також Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» визначає правовий статус ветеранів війни, забезпечує створення належних умов для їх життєзабезпечення, сприяє формуванню в суспільстві шанобливого ставлення до них. Серед основних завдань закону встановлено створення належних умов для підтримання здоров'я та активного довголіття; організація соціального та інших видів обслуговування, зміцнення матеріально-технічної бази створених для цієї мети закладів і служб та підготовки відповідних спеціалістів; виконання цільових програм соціального і правового захисту ветеранів війни; надання пільг, переваг та соціальних гарантій у процесі трудової діяльності відповідно до професійної підготовки і з урахуванням стану здоров'я.[5]

На період дії воєнного стану військовослужбовцям також встановлено підвищене грошове забезпечення. Зокрема, певній категорії осіб, які здійснюють заходи з національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії, перебуваючи безпосередньо в районах бойових дій у період здійснення зазначених заходів виплачується щомісячна додаткова винагорода в розмірі до 30000 гривень. Розмір цієї додаткової винагороди може збільшуватися до 100000 гривень для військовослужбовців, які беруть безпосередню участь у бойових діях. Особам, які виконують окремі бойові (спеціальні) завдання у складі органу військового управління, штабу угруповання військ (сил) або штабу тактичної групи (у тому числі поза районами ведення бойових (воєнних) дій), який здійснює оперативне (бойове) управління військовими частинами та підрозділами, що ведуть воєнні (бойові) дії на лінії бойового зіткнення на відстані виконання бойових (спеціальних) завдань військовою частиною (підрозділом, зокрема зведеним) першого ешелону оборони або наступу (контрнаступу, контратаки), розмір додаткової винагороди може бути збільшений відповідно до 50000 гривень в розрахунку на місяць пропорційно часу виконання таких завдань. Крім цього законодавством в період дії правового режиму воєнного стану встановлено

виплату одноразової грошової допомоги в розмірі 15000000 гривень для сімей загиблих зазначених категорії осіб. (п.п. 1, 2 постанови Кабінету Міністрів України від 28.02.2022 № 168 «Питання деяких виплат військовослужбовцям, особам рядового і начальницького складу, поліцейським та їх сім'ям під час дії воєнного стану») [41, с. 41; 42]

Також особливу увагу приділено створенню програм адаптації та реабілітації для ветеранів у Міністерстві у справах ветеранів України, яке займається координацією процесів соціально-психологічної реабілітації. Додатково реалізуються спеціальні регіональні програми, які враховують місцеві особливості й потреби.

Таким чином, законодавство України визначає три основні складові адаптації особистості після участі у бойових діях:

1. Психологічна адаптація – засвоєння системи цінностей, норм, установок і моделей поведінки, прийнятих у цивільному суспільстві, для успішного виконання вимог, що висуваються до особистості у мирному середовищі;

2. Правова адаптація – набуття знань про правові норми, що регулюють соціальний і правовий статус особи, звільненої з військової служби, та членів її сім'ї, включаючи їх права, обов'язки та можливості. Сюди також входить ознайомлення з державними установами й організаціями, які можуть надати підтримку в освоєнні правових норм та реалізації прав і можливостей;

3. Професійна адаптація – вдосконалення наявних професійних знань та навичок або опанування новими, з урахуванням обраної професії, що сприяє подальшому успішному працевлаштуванню. [43, с. 508]

Окрім законодавчих ініціатив, важливу роль у підтримці військових та їхніх сімей відіграє Український ветеранський фонд, який спрямований на реінтеграцію ветеранів до продуктивного цивільного життя. Фонд допомагає також сім'ям військових, надаючи психологічну, юридичну та фінансову підтримку. Основний напрямок діяльності фонду- це надання бюджетних грантів ветеранам та членам

їхніх сімей для реалізації проєктів, які спрямовані на реінтеграцію ветеранів та членів їхніх сімей до активного суспільного життя; забезпечення збереження та відновлення їх фізичного та психічного здоров'я; підтримку підприємницької діяльності ветеранів та сприяння в їх працевлаштуванні.[14]

На сьогодні у Львові функціонує два потужні реабілітаційні заклади для військовослужбовців: сучасний центр з протезування, реконструктивної хірургії та реабілітації постраждалих від війни «Superhumans Center» та національний реабілітаційний центр «Незламні» («Unbroken»). Заклад «Незламні» працює на базі лікарні і розрахований на 72 пацієнтів. «Superhumans Center» спеціалізується на протезуванні, де після процедури протезування відбувається супровід пацієнта, а за потреби психологічна консультація.[47, с. 137]

Однак сучасні реалії, зокрема військові події на сході України, що тривають з 2014 року, не лише змінили політичний та соціальний ландшафт країни, а й значно позначилися на житті мільйонів українців. Ці події створили необхідність у невідкладних заходах щодо психосоціальної підтримки учасників бойових дій та їхніх сімей.

Розробка та впровадження групових програм підтримки стали відповіддю на цю потребу. Ці ініціативи спрямовані на психосоціальну реабілітацію ветеранів, допомогу у їх адаптації до цивільного життя та підтримку їхньої соціальної інтеграції.

Розвиток групових програм допомоги сім'ям учасників бойових дій охоплює наступні напрями:

- а) психоедукаційні тренінги: Ці тренінги спрямовані на надання психологічних знань і практичних навичок учасникам сімей ветеранів.

Основні

цілі психоедукаційних програм полягають у підвищенні самоусвідомлення, розвитку стратегій саморегуляції, управління стресом, покращенні міжособистісних відносин та зміцненні сімейних зв'язків;

б) терапевтичні групи: Такі групи забезпечують психологічну підтримку через взаємодію учасників, які поділяють спільний досвід війни і його наслідки.

Вони створюють сприятливе середовище для відкритого обговорення проблем,

взаємопідтримки та спільного пошуку рішень;

в) програми адаптації та реінтеграції: Ці програми спрямовані на допомогу ветеранам і їх сім'ям у відновленні та адаптації до цивільного життя після повернення з бойових дій. Вони охоплюють в собі різні аспекти, такі як

психологічна підтримка, професійна реабілітація, підтримка у пошуку роботи та соціальній інтеграції;

г) семінари та тренінги: Ці заходи спрямовані на підвищення знань учасників щодо специфіки психосоціальних проблем, з якими стикаються сім'ї учасників бойових дій. Вони надають можливість для обміну досвідом та засвоєння практичних стратегій управління стресом і покращення сімейних відносин.[6]

Отже, соціальна робота з сім'ями військовослужбовців – це складний процес, який вимагає індивідуальних підходів, систематичної підтримки та взаємодії державних установ. Основні проблеми цієї категорії населення- психологічні труднощі, адаптація, соціальна ізоляція та економічна нестабільність. Незважаючи на те, що законодавчі рамки забезпечують певний рівень захисту, підвищення ефективності роботи вимагає посилення доступу до психологічної, юридичної підтримки та програм соціальної інтеграції. Діяльність таких організацій, як Український фонд ветеранів, відіграє важливу роль у наданні цілеспрямованої підтримки сім'ям солдатів, підтверджуючи необхідність подальшого розвитку спеціалізованих програм.

1.3. Принципи та специфіка соціальної роботи в умовах військової служби

Проблема соціальної реабілітації військовослужбовців на сучасному етапі

розвитку українського суспільства у період повномасштабного вторгнення є вкрай актуальною, особливо в умовах нашого сьогоднішнього дня. Після перемоги та повернення військовослужбовців у мирне життя, їм потрібна буде соціальна, психологічна та медична допомога, щоб вони могли почувати себе у комфорті та безпеці у нашому соціумі. Держава повинна запровадити комплексну соціальну реабілітацію військовослужбовцям.[15]

Соціальна реабілітація військовослужбовців під час військової служби є комплексним процесом, який спрямований на відновлення фізичного, психологічного та соціального стану. Процес реабілітації базується на ключових принципах та має свою певну специфіку.

Основні принципи соціальної реабілітації: здійснення реабілітаційних заходів на початку виникнення проблеми; неперервність і постійність їх проведення; комплексний характер реабілітаційних програм; індивідуальний підхід до визначення обсягу, характеру та змісту реабілітаційних заходів.[8]

Принцип неперервності реабілітаційного процесу А. Шевцов порівнює з принципом переходу від «реабілітації на все життя» до «реабілітації через все життя», що є обов'язковою складовою сучасної парадигми соціальної реабілітації комплексного типу. Цей принцип передбачає постійний соціальний супровід військовослужбовців. Принципи відкритості, динамічності та варіативності, виокремлені А. Шевцовим, мають за мету гнучкість «тактики» реабілітації, що виражається в якісному діапазоні її завдань (наприклад, обумовленому характером травми військовослужбовця, динамікою плинності ПТСР, специфікою актуальної життєвої ситуації в сім'ї тощо), розмаїтості технологій реабілітаційних заходів, що мають бути застосовані. В кінцевому випадку це припускає відмовлення від загальноприйнятих стереотипів, має на меті пріоритет креативності під час складання програми та реалізації процесу реабілітації. Принцип реалістичності орієнтує на постановку реально досяжних цілей реабілітації, що виходять із можливостей комбатантів, об'єктивних соціальних або сімейних умов. Цей

принцип пов'язаний з необхідністю строгого індивідуального підходу при проведенні реабілітаційних заходів. Ще одним важливим принципом є принцип гуманізму, який орієнтує на пошук позитивного для подолання складних, кризових ситуацій, допомагає актуалізувати потенційні можливості, закладені у людині; визнати абсолютну цінність людини як особистості, її унікальності, право на свободу вибору.

Окрім названих вище, вважаємо обов'язковими такі принципи соціальної реабілітації: 1) цілісності, що передбачає одночасне проведення соціальної реабілітації з іншими видами (психологічною, педагогічною, медичною); 2) гармонійності – зосереджений на побудові гармонійних взаємин із навколишнім середовищем (сім'я, робота, знайомі); 3) наступності свідчить про необхідність враховувати висновки і оцінювати результати кожного з етапів реабілітації, оскільки вони мають базуватися на попередніх і служити фундаментом для наступних; 4) динамічності – необхідність проведення реабілітаційних заходів на всіх етапах згідно розробленої технології організації та здійснення комплексної реабілітаційної діяльності з військовослужбовцями.[8]

Ці принципи соціальної реабілітації є основою ефективної підтримки, але також важлива взаємодія консультанта з військовослужбовцем.

Особливості взаємодії консультанта з військовослужбовцями та ветеранами можуть стосуватися структурування консультаційної бесіди, часових характеристик її етапів, урахування особистого досвіду військовослужбовця, його особистісних характеристик тощо. Слід пам'ятати, що повертаючись до мирного життя, військовослужбовець, який брав участь у бойових діях, часто продовжує залишатися адаптованим до бойової ситуації, зберігає ту функціональну систему психічних реакцій, яка була сформована під впливом стресових чинників війни. Проте цей комплекс надбаних адаптивних реакцій стає дезадаптивним за межами зони бойових дій. Повернення людини, яка не підготовлена до мирних умов життя, із закріпленими у психіці наслідками війни, може призвести до повторної

психотравматизації. Психічна травма, що викликана непередбаченим зіткненням із цивільним суспільством, яке стало незрозумілим і чужим, може бути більш сильною, ніж бойова психічна травма. У результаті виникає немотивована агресія до близьких, рідних, аж до сварок та домашнього насильства. [10]

Специфіка реабілітації військових у процесі проходження служби полягає в інтеграції медичних, психологічних, соціальних і правових заходів безпосередньо в систему військової підготовки. Ключовою особливістю є те, що реабілітаційні заходи відбуваються у місцях дислокації військових підрозділів, що забезпечує безперервність підтримки та дозволяє своєчасно реагувати на фізичні й психологічні потреби військовослужбовців. Психологічна реабілітація включає тренінги зі стресостійкості, індивідуальні та групові заняття з психологами, спрямовані на подолання бойового стресу, зниження тривожності, профілактику посттравматичного стресового розладу (ПТСР) та адаптацію до екстремальних умов. Медичний компонент передбачає лікування поранень, фізичну реабілітацію, відновлення загального стану здоров'я. Також важливою складовою є соціальний і правовий супровід, що допомагає військовим орієнтуватися в юридичних питаннях, пов'язаних із проходженням служби, захистом прав, отриманням допомоги та поверненням до мирного життя.[11]

На жаль, Україна зіткнулася з численними проблемами у сфері соціальної реабілітації в умовах війни. Одна з найбільших проблем полягає у недостатньому фінансуванні та ресурсах, які виділяються на ці цілі. Бюджетні обмеження та відсутність координації між різними структурами уряду часто перешкоджають реалізації ефективних реабілітаційних програм.

Крім того, існує проблема доступності реабілітаційних послуг для всіх потерпілих. Зокрема, жителі сільських районів та віддалених селищ мають обмежений доступ до медицини та психологічної допомоги через віддаленість від медичних закладів та обмежені можливості транспортування. Це створює нерівність у доступі до реабілітаційних послуг та ускладнює процес відновлення

для багатьох людей.

Ще однією серйозною проблемою є недостатня психологічна підтримка для постраждалих. Психічні травми, спричинені війною, можуть залишати глибокий слід у психічному здоров'ї людей, і відсутність адекватної психологічної допомоги може призвести до подальшого загострення проблем. Програми психологічної реабілітації мають бути доступними та ефективними, щоб забезпечити відновлення психічного здоров'я для тих, хто постраждав від війни.

Україні також необхідно вдосконалювати механізми координації та співпраці між різними урядовими органами, міжнародними та громадськими організаціями. Ефективне співробітництво допоможе у максимізації ресурсів та уникненні дублювання зусиль, що в свою чергу сприятиме покращенню результативності реабілітаційних програм. Незважаючи на ці проблеми, Україна має потенціал для успішної реалізації соціальної реабілітації в умовах війни. Передусім, важливо залучати міжнародну підтримку та досвід у цьому процесі. Пересвідчення уряду в надзвичайній важливості цієї проблеми, а також залучення громадськості до реалізації реабілітаційних програм є ключовими кроками у досягненні успіху.[9]

Отже, соціальна реабілітація є вкрай важливою та актуальною, особливо в умовах війни, коли ефективна підтримка військовослужбовців може успішно вплинути на їхнє одужання та пристосування. Принципи соціальної реабілітації, як-от безперервність, індивідуальний підхід та гуманізм мають повинні бути основою при розробці реабілітаційних програм.

Таким чином, успішна соціальна реабілітація військових є ключовим елементом не тільки їхнього особистого відновлення, але й стабільності усього суспільства.

Висновки до першого розділу.

Соціальна реабілітація охоплює всебічний процес, який прагне відновити фізичне, психологічне та соціальне благополуччя військовослужбовців та їхніх сімей, а також сприяє їх успішній інтеграції в цивільне суспільство. Крім того, у

розділі вивчено різні типи військовослужбовців, на які зосереджується соціальна робота, а також основні цілі їх реабілітації.

Основними цілями соціальної реабілітації є викорінення наслідків військової служби, полегшення соціальної інтеграції та адаптації військовослужбовців та надання допомоги своїм сім'ям. У цьому розділі вивчали основні принципи соціальної роботи з військовими та їхніми сім'ями, підкреслюючи індивідуалізований підхід, всеосяжну реабілітацію та важливість гуманізму та відкритості. Також враховуються унікальні аспекти соціальної роботи з сім'ями військовослужбовців, такі як надання психологічної та соціальної підтримки, допомагають їм впоратися зі стресом та адаптуватися до нових умов життя. Спеціальна увага приділяється юридичній рамці України в галузі соціального захисту для військовослужбовців та їхніх сімей. Поряд із законодавчими зусиллями, Український ветеранський фонд також був врахований, надаючи підтримку ветеранам та їхнім родинам.

Деталі соціальної реабілітації у військових досліджено, і було виявлено, що вона має свої унікальні характеристики, які є результатом необхідності інтеграції заходів, що відновлюють та виконують військові обов'язки. Було виявлено, що процес реабілітації повинен бути включений у систему військової підготовки, що охоплює реабілітацію медичної, психологічної та соціальної комунікації.

Отже, цілісний підхід до реабілітації військовослужбовців та їхніх сімей відіграватиме вирішальну роль у полегшенні плавного переходу до мирного життя та вдосконаленні їх психологічного самопочуття та соціальної інтеграції.

РОЗДІЛ 2.

ПРАКТИКА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ І ЇХНІМИ СІМ'ЯМИ

2.1. Роль місцевих органів влади у реалізації програм соціальної роботи

Місцеві органи влади відіграють ключову роль у реалізації програм соціальної роботи з військовослужбовцями та їхніми сім'ями, адже саме на місцевому рівні забезпечується безпосередній контакт з тими, хто потребує допомоги, та оперативне реагування на їхні потреби. У контексті сучасних викликів, пов'язаних з війною, підтримка військовослужбовців, ветеранів та членів їхніх родин стала одним з основних напрямів соціальної політики держави, а місцеве самоврядування — її активним виконавцем.

Основні функції місцевих органів влади у цій сфері включають організацію та координацію надання соціальних послуг, розробку і впровадження відповідних місцевих програм підтримки, а також забезпечення ефективної взаємодії з державними установами, недержавними організаціями, волонтерами та громадськістю. Зокрема, йдеться про надання психологічної допомоги, матеріальної підтримки, сприяння в працевлаштуванні, адаптації до мирного життя, доступі до освіти та медичного обслуговування.

Також важливою є робота з родинами військових, яка передбачає інформування, соціальний супровід, консультації, допомогу у вирішенні юридичних питань. У багатьох громадах створюються центри допомоги ветеранам, відкриваються хаби для підтримки сімей військових, проводяться тренінги для соціальних працівників, аби забезпечити якісне надання послуг.

Місцеві органи влади мають унікальну можливість гнучко реагувати на конкретні потреби своєї громади, що дозволяє створювати індивідуалізовані підходи до соціальної роботи з військовослужбовцями. Ефективна реалізація таких програм сприяє соціальній стабільності, посиленню довіри до держави та створенню гідних умов для тих, хто захищає Україну. [17]

Першим етапом розвитку соціальних послуг у громаді є визначення потреб населення територіальної громади у соціальних послугах, що передбачає збір, узагальнення та аналіз інформації про: - наявність на території громади осіб/сімей, які належать до вразливих груп або перебувають у складних життєвих обставинах,

та їхні потреби у соціальних послугах; - доступність соціальних послуг, відповідно до потреб отримувачів, як фактичних, так і потенційних.

Метою визначення потреб населення громади у соціальних послугах є отримання об'єктивних, перевірених статистичних, кількісних та якісних даних, необхідних для прийняття управлінських рішень щодо розвитку системи соціальних послуг в громаді. Цей процес надає можливість: - оцінити ефективність чинної системи надання послуг; - визначити цільові групи отримувачів соціальних послуг, з-поміж жителів громади, їхні потреби у послугах; - розробити стратегію розвитку соціальних послуг. [18]

У контексті соціальної підтримки, серед основних напрямків на місцевому рівні можна виділити також підтримку ветеранів, що включає різні види допомоги:

1. Соціально-економічна підтримка, яка включає такі програми підтримки: консультаційні послуги з працевлаштування (надання інформації про вакансії, допомога у складанні резюме та підготовці до співбесід), перекваліфікація та навчання (організація курсів та тренінгів для ветеранів, спрямованих на здобуття навичок, необхідних на ринку праці), підтримка підприємництва (надання грантів, кредитів, а також консультативної підтримки для ветеранів, які бажають розпочати власний бізнес у сфері фандрейзингу та грантрайтингу), фінансове консультування (допомога в управлінні особистими фінансами, підвищення рівня фінансової грамотності, в тому числі належне планування бюджету, інвестування та забезпечення фінансової стабільності).

2. Психологічна реабілітація, яка охоплюватиме наступні види підтримки: індивідуальні та групові психотерапевтичні сесії (надання професійної допомоги психологами та психіатрами) програми стрес-резилієнтності (навчання методикам впорядкування стресу та покращення емоційного благополуччя) арттерапія та інші альтернативні методи лікування (використання творчих підходів як засобу психологічної реабілітації) підтримка сімей ветеранів (програми, що допомагають

членам сімей ветеранів краще розуміти та підтримувати своїх близьких).

3. Медичне обслуговування включатиме наступні основні напрями підтримки: фізична реабілітація (організація доступу до фізіотерапії, ерготерапії, та інших форм фізичної реабілітації), спеціалізовані медичні послуги (надання доступу до лікування специфічних травм та хвороб, зокрема, тих, що пов'язані з військовою службою), програми здорового способу життя (освітні програми, які сприяють формуванню та підтримці здорового способу життя серед ветеранів та унеможливають прояви та появу залежностей).

4. Юридична допомога консультації з юридичних питань (надання правової допомоги ветеранам, зокрема з питань отримання соціальних гарантій та пільг), представництво інтересів в судах (допомога у вирішенні судових спорів, пов'язаних з правами ветеранів).

5. Соціальна інтеграція, яка забезпечує напрями соціальної адаптації та сприятиме згуртованості самої громади: культурні та спортивні заходи (організація заходів, які сприяють соціалізації та побудові спільноти серед ветеранів), волонтерські програми (залучення ветеранів до волонтерської діяльності, що допомагає їм відчутти себе корисними для суспільства та сприяє їхній соціальній адаптації).

6. Професійний розвиток, який поєднуватиме напрями підтримки набуття нових навичок та осучаснення наявних: менторські програми (співпраця з професіоналами з різних галузей для наставництва та підтримки ветеранів у їх кар'єрному зростанні), мережеві ініціативи (створення та підтримка професійних мереж, які допомагають ветеранам знаходити роботу та розвивати кар'єру).

Разом з тим, деякі громади та регіони показують гарний приклад взаємодії на рівні державному та місцевому рівнях. Так, наприклад прифронтна Херсонська область є одним із лідерів за кількістю запущених Єдиних ветеранських вікон в ЦНАПах. Із 17 ЦНАПів ЄВВ працює у 16, планується відкриття 17-го в одній із громад. Надається 19 послуг для ветеранів. Крім того, доступність до

адміністративних послуг забезпечена за рахунок мобільних офісів ЦНАП. Також Херсонщина долучена до проєкту безоплатного протезування ветеранів. Вже 10 стоматологічних клінік уклали договори з НСЗУ та наразі йде підготовка до реалізації рішення Уряду про безоплатне лікування зубів (Міністерство у справах ветеранів України).[16]

Суттєву роль у профілактиці та подоланні конфліктів у сім'ях військових відіграє державна підтримка та запровадження державних програм на різних рівнях управління. Допомогти родинам адаптуватися до змін та нових викликів можуть програми підтримки військових сімей, такі як освітні та тренінгові програми для подружжя і дітей, центри підтримки та психологічної реабілітації. Доступність таких ресурсів може полегшити налаштування позитивної комунікації та емоційного клімату в сім'ї. Крім того, сім'ї військових потребують систематичної соціальної підтримки, зокрема доступу до психологічної допомоги, стабільних соціальних пільг і фінансових гарантій. Державні програми мають забезпечувати рівний доступ до пільг та допомоги, незалежно від регіону, і враховувати специфіку потреб родин. [40, с. 11]

Ще одним успішним прикладом взаємодії на рівні державних та місцевих органів влади є реалізація програми соціальної підтримки ветеранів війни у Іванівській громаді. Програма передбачає здійснення ряду заходів, спрямованих на реалізацію соціальної політики в громаді, охоплення максимальної кількості учасників бойових дій та членів їх сімей, членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, Захисників та Захисниць України шляхом соціальної адаптації, психологічної підтримки та матеріального забезпечення таких осіб.

Заходи здійснюються за такими напрямками діяльності Програми:

- забезпечення соціального захисту військовослужбовців, службовців Національної поліції та ДСНС України та членів їх сімей;
- забезпечення соціального захисту сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, безвісти зниклих та таких, які знаходяться у полоні Захисників та

Захисниць України;

- забезпечення соціального захисту тяжко поранених та тяжко травмованих військовослужбовців, осіб з інвалідністю внаслідок війни;

- вшанування та увічнення пам'яті загиблих ветеранів війни, Захисників та Захисниць України.

Такі заходи як: медична, фізична та психологічна реабілітація, фізкультурно-оздоровча робота, допомога у адаптуванні до цивільного життя ветеранів війни, осіб з інвалідністю внаслідок війни та допомога у працевлаштуванні передбачаються здійснюватися після деокупації громади.[20]

Але, на жаль, під час організації психосоціальної допомоги ветеранам війни громади стикаються також з низкою проблем та складнощів,

що їх можна виокремити у такі групи за напрямками:

1. Лідерство.
2. Координація, міжвідомча співпраця.
3. Кадровий потенціал.
4. Організація допомоги.
5. Обізнаність.
6. Фінансові та інші ресурси.

Проблеми лідерства полягають у тому, що в дуже незначній кількості громад на місцевому рівні наявні лідери, які просувають тему надання психосоціальної допомоги ветеранам та членам їхніх сімей, проводять роз'яснювальну роботу з органами влади, пропонують моделі допомоги та готові взяти відповідальність за впровадження таких моделей. Координація та міжвідомча співпраця між різними департаментами, структурними підрозділами – інколи навіть одного й того самого органу – часто є проблематичними. Кадровий потенціал на місцевому рівні неоднорідний, із суттєвим погіршенням у міру віддалення від великих міст. Не вистачає фахівців із психічного здоров'я, а саме психологів та психіатрів, а також соціальних працівників та фахівців із соціальної роботи для того, щоб вчасно та

якісно надавати психосоціальну допомогу.

Проблеми організації психосоціальної допомоги полягають у відсутності у місцевих органів влади обізнаності щодо можливих форм організації надання допомоги (центри психологічної підтримки, мобільні бригади, «гарячі лінії», ветеранські простори тощо), а також щодо того, якої конкретно допомоги на місцях потребують ветерани та члени їхніх сімей: психологічного та/або соціального супроводу, працевлаштування, невідкладної допомоги у випадку кризового стану, участі в роботі груп підтримки чи взаємодопомоги, консультування «рівний – рівному», психологічного консультування, психологічної допомоги під час горювання, допомоги, спрямованої на подолання наслідків психотравми тощо. Переважній більшості населення України бракує обізнаності щодо психічного здоров'я, здорового способу життя, вміння конструктивно вирішувати конфліктні ситуації, задовольняти власні потреби та підтримувати інших. Фінансові та інші ресурси також є суттєвою складовою розбудови якісних послуг із психосоціальної допомоги для ветеранів. [19]

Отже, різноманітні регіональні ініціативи, їх ефективність та виклики, з якими вони стикаються, а також виокремлення потенційних шляхів оптимізації регіональних програм ветеранської підтримки з метою максимізації їх впливу на життя ветеранів в контексті соціально-економічної кризи потребують взаємодії на рівні регіонів, місцевого самоврядування, недержавних організацій та ветеранських спільнот. Основним інституційним утворенням для надання ветеранської підтримки є створення єдиних ветеранських центрів, клубів, гуртків та інших об'єднань на рівні громад чи областей, які поєднують у своїй діяльності основні напрями соціальної підтримки ветеранів, сприяли формуванню згуртованості громади, відчуття єдності, а також пришвидшували процес соціальної адаптації ветеранів у післявоєнний період. [16, с. 15]

2.2. Зарубіжний досвід соціальної роботи з військовослужбовцями і їхніми сім'ями

Проблема реінтеграції ветеранів є актуальною для багатьох держав, як і в той чи інший спосіб брали участь у військових конфліктах. У кожній з цих країн упроваджується свій підхід до реалізації програм з реінтеграції ветеранів на державному та місцевому рівнях, розроблені стратегії повернення військових до повноцінного цивільного життя у сім'ях і громадах. Отже, йдеться про фізичну, психологічну реабілітацію, а також про повноцінне соціальне включення ветеранів в життя своїх громад.[21, с. 5]

Соціальна підтримка ветеранів та їх сімей закордоном ґрунтується на шести основних принципах: -комплексності (урахування медико-правових, соціально-економічних, соціокультурних, моральних, психолого-педагогічних, інших аспектів підтримки) та соціальної відповідальності; -добровільності (вибір отримання чи відмова від надання соціальної послуги); -адресності (надання соціальної підтримки найбільш нужденним категоріям отримувачів послуг, враховуючи їх стан, доходи та інші потреби); -індивідуального підходу (врахування індивідуальних особливостей особистості та життєвої ситуації ветерана); -безпеки (важливо створити атмосферу соціально-психологічної та емоційної безпеки для ветерана/сім'ї ветерана, щоб уникнути зневіри в добрі наміри інших тощо).[21, с.8]

Республіка Хорватія також значну увагу в державній політиці приділяє саме ветеранам. Важливим моментом є те, що під час формування державної ветеранської політики в Хорватії враховуються потреби кожної категорії осіб. Для них передбачено ряд пільг у медичній сфері, пенсійному захисті, а також значний спектр різноманітних технологій, покликаних зробити реінтеграцію до цивільного життя якомога комфортнішою. Наприклад, використання цифрових технологій суттєво полегшує доступ ветеранів і членів їх родин до різноманітних соціальних (зокрема, психологічних і освітніх) ресурсів, що сприяє їх ефективній адаптації та, за потреби, реабілітації. Послуги телемедицини дозволяють колишнім військовослужбовцям незалежно від місця проживання отримувати необхідну

психотерапевтичну допомогу та консультації. Мобільні додатки для моніторингу ментального стану мають важливе значення у профілактиці посттравматичного стресового розладу, а соціальні мережі та спільноти надають важливу емоційну підтримку, допомагають у отриманні нової освіти, перекваліфікації та соціальній реінтеграції ветеранів і членів їх сімей у цілому.[21, с. 9]

Система реабілітаційних заходів у Збройних Силах США здійснюється під керівництвом начальників медичних управлінь Військово-повітряних Сил і Військово-морського флоту, а також командувача медичним командуванням сухопутних військ у рамках програми «повернення на військову службу» («return to duty»). Вона включає профілактичні, соціальні та реабілітаційні технології для військовослужбовців та членів їхніх сімей. У структурі медичної служби Збройних сил США передбачені курортні центри, пансіонати та центри відпочинку, зокрема розташовані за кордоном, для організованого відпочинку військовослужбовців і їхніх сімей. Реабілітаційні заходи проводяться в госпіталях і спеціалізованих відділеннях великих медичних організацій. Згідно з літературою, у командуванні матеріально-технічного забезпечення корпусу морської піхоти США є полк реабілітації військовослужбовців, який включає штаб, батальйон реабілітації військовослужбовців «Захід» (Кемп-Пендлтон, Каліфорнія) та батальйон реабілітації військовослужбовців «Схід» (Кемп-Леджен, Кароліна). Особовий склад цих батальйонів розміщений у медичних організаціях у місцях постійної дислокації військ і реабілітаційних центрах Міністерства у справах ветеранів.

У Збройних Силах Великої Британії та Ізраїлю централізована система курортного лікування відсутня. У Великій Британії медична реабілітація проводиться в спеціалізованих функціональних підрозділах цивільних лікарень (близько 75 відділень з термінами перебування на реабілітації до 10 днів), клінічних центрах (з термінами до 90 днів) та в 15 регіональних реабілітаційних відділеннях, створених у місцях дислокації медичних полків і медичних центрів різних видів військ (терміни перебування до 21 дня). Також існує спеціалізований

реабілітаційний центр у графстві Суррей на 144 місця, де проводиться медична реабілітація найтяжчих пацієнтів з термінами перебування до 12 місяців. В Ізраїлі військовослужбовці мають медичне страхування через національну страхову службу, і реабілітація проводиться в державних цивільних медичних установах, таких як реабілітаційний центр «Льовінштейн», центри «Шпіцер» та «Шіба». Україна проявляє інтерес до адаптації та застосування ізраїльського досвіду в області медичної та психологічної реабілітації ветеранів війни, їх родин та сімей загиблих військовослужбовців. Ізраїль має багаторічний досвід у вирішенні проблем психологічної реабілітації ветеранів війни. Відомо, що під час війни з Ліваном у 1982 році ізраїльські військові психологи застосовували принципи підтримки постраждалих, що відомі як «VISED». Для цього були створені підрозділи відновлення боєздатності, до складу яких входили психіатри, соціальні працівники, клінічні психологи, інструктори з фізичної та бойової підготовки. Важливою умовою було те, що фахівці, які надавали допомогу, мали бойовий досвід, що сприяло встановленню довірливих відносин у процесі терапії. Методологія «VISED», розроблена в Ізраїлі, охоплює кілька ключових принципів, які сприяють ефективній психологічній реабілітації військових, які пережили бойовий стрес. Ці принципи допомагають структурувати підхід до підтримки ветеранів війни, забезпечуючи комплексний підхід до їхнього відновлення.

В Ізраїлі сьогодні працює понад 2500 спеціалістів з військової психології, але під час активізації військових дій до служби залучаються також резервісти. У таких умовах кількість фахівців на кожного військовослужбовця складає приблизно 70–90 осіб. Ізраїльські військові психологи, що також відомі як «офіцери зі здоров'я душі», грають важливу роль у зниженні стигматизації психологічних проблем серед військових. Ізраїльські військові психологи проводять післякризове тестування для всіх учасників бойових дій, здійснюють діагностику бойових психічних травм і ПТСР. Підрозділи психологічної підтримки військовослужбовців займаються як поточним психологічним

супроводом, так і розвитком стійкості до стресу, формуванням психологічної готовності до службових завдань і наданням допомоги сім'ям постраждалих. Програми реабілітації в Ізраїлі включають підготовку родин демобілізованих військових до їхнього повернення, підтримку спеціальних центрів анонімної допомоги, супровід військовослужбовців з інвалідністю та надання соціальної допомоги. Ізраїль має розвинену систему реабілітаційних послуг, що включає п'ять основних підрозділів: діагностика та профорієнтація, психологічна підтримка, реабілітація і робота з демобілізованими, підтримка цивільного населення в кризових ситуаціях та робота з родинами постраждалих.[22]

Незважаючи на те що для країн Балтії відділ психологічного забезпечення є молодіжною структурною одиницею, значну увагу вони вирішили приділяти психологічній підготовці військовослужбовців. На їхню, думку гарна підготовка знижує вірогідність отримання психологічних наслідків після виконання завдань за призначенням у небезпечних для особистості умовах. У межах програми підготовки до миротворчих місій із військовим персоналом проводять спеціальні психологічні тренінги, спрямовані на розвиток низки якостей [1]. До основних з них належать: – ментальні здібності (військовослужбовцям демонструють взаємозв'язок між думками, емоціями, психологічними станами і досягненням високих результатів та значних показників розумової й фізичної продуктивності й ефективності); – упевненість (військовослужбовцям показують зв'язок між високою адаптивністю, гнучкістю психіки, оптимальними рішеннями та успіхами в екстремальних ситуаціях); – постановка і досягнення цілей (навчання процесу ціле утворення розпочинається з визначення основних цінностей, що дають напрям життя загалом і допомагають військовослужбовцям установлювати професійно значущі цілі й визначати реальні кроки для їх досягнення); – управління увагою (військовослужбовці вчаться керувати увагою, розвивають уміння зосереджуватися на необхідному об'єкті тощо); – саморегуляція (спеціальні методики релаксації дають змогу військовослужбовцям навчитися

швидко відновлювати сили, регулювати сон, ефективно зберігати, відновлювати і використовувати особисту енергію); – креативна спрямована уява (передбачається, що образне психічне відображення навичок, дій або подій зумовлює ті самі нейрофізіологічні процеси, що й реальні процеси).[23, с.143]

Усю специфіку програми психологічної допомоги в Грузії можна побачити у переліку основних завдань, вирішення яких стоїть перед фахівцями. Основні з них: – визначення рівня психологічної готовності військовослужбовців до виконання службових завдань за призначенням; – вивчення характеру психотравм, отриманих військовослужбовцями в бойових діях, прогнозування можливості виникнення постстресових розладів; – відновлення психологічної готовності військовослужбовців до виконання бойових завдань; – консультування військовослужбовців та їхніх родин із метою полегшення протікання процесу адаптації до цивільного життя в мирних умовах; – організація спеціалізованих фахових центрів психологічної допомоги та реабілітації військовослужбовців після виконання завдань за призначенням у точках проведення бойових дій; – виявлення осіб, що потребують спеціалізованих медичних послуг; – надання адресної психологічної та медичної допомоги близьким військовослужбовців; – проведення психологічної реабілітації засобами освітньої діяльності. У своїй роботі психологи Грузії значну увагу приділяють вирішенню питання побічних наслідків гібридної війни. Працюють і з населенням, яке знаходиться у зоні активного впливу російських засобів масової інформації, борються з нав'язаними проросійськими поглядами.[23, с.141]

Міністерство у справах патріотів і ветеранів працює в Південній Кореї вже понад п'ятдесят років. До його обов'язків входить: охорона здоров'я, соціальна допомога та визнання національних заслуг людей, які зробили вагомий внесок у боротьбі за незалежність. Ці пільги включають медичне обслуговування, пільгові умови різноманітних кредитних програм, освітню підтримку, поховання на Національному кладовищі Південної Кореї, вирішення трудових проблем тощо.

[24, с. 52]

У Австралії прийнято закони, спрямовані на забезпечення соціального захисту ветеранів, існує департамент у справах ветеранів, який надає різноманітні послуги, включаючи реабілітацію та компенсацію, а також підтримує дослідницькі та інші ініціативи [80]. В Австралії було розроблено Угоду ветеранів Австралії, а також Білль про права ветеранів Канади, який регулює важливі та пріоритетні для держави питання визнання кваліфікації Військовослужбовці враховують характер 52 військової служби та забезпечують підтримку ветеранів та їх сімей. Для цього в Австралії використовуються три пільгові картки: - картка на медичну та хірургічну допомогу та, в деяких випадках, транспортування ветеранів до реабілітаційних центрів (золота картка «DVA Health Card - for all disease»); - картка для придбання ліків, які не можна використовувати для лікування чи інших процедур (Orange Card - «DVA Health Card - Only for Pharmaceuticals»); - Біла карта ветерана - «DVA Health Card - Special Conditions», яка дозволяє лікування серйозних захворювань, включаючи туберкульоз, рак і психічні розлади. Особливі умови догляду та лікування, пов'язані з травмою та іншими «умовами війни». [23, с.51-52]

Закордонний досвід засвідчує, що у роботі з учасниками бойових дій та їх сімей необхідно використовувати комплексний підхід, стимулювати у військових усвідомлення потреби в охороні психічного здоров'я для успішного подальшого виконання своїх професійних обов'язків. Напрями психосоціальної роботи із закордонного досвіду, які пройшли перевірку практикою та часом, потребують вивчення ефективності їхнього застосування у вітчизняних умовах, що визначає перспективи подальших досліджень у цій галузі. [25]

2.3. Сучасні проблеми соціальної роботи з військовослужбовцями та їхніми сім'ями: виклики та шляхи їх подолання

Соціальна робота з військовослужбовцями та їхніми сім'ями є надзвичайно важливим аспектом суспільного життя, особливо у країнах, що перебувають у

стані збройного конфлікту або переживають його наслідки. Військовослужбовці та їхні родини стикаються з численними викликами, які потребують ефективних підходів у соціальній роботі.[26]

Серед основних сучасних проблем, що виникають в цій галузі пов'язані з:

– необхідністю здійснення комплексної реабілітації військовослужбовців-учасників бойових дій, і відсутністю узгодженої діяльності мультидисциплінарної команди, яка б її здійснювала на високому професійному рівні; – зростаючими вимогами до якості роботи спеціалізованих установ та соціальних служб, що здійснюють реабілітацію військовослужбовців, які брали участь у бойових діях, і недостатнім методичним забезпеченням такої діяльності; – значним зростанням попиту на реабілітаційні послуги від самих військовослужбовців-учасників бойових дій та реальним станом їх надання цій категорії клієнтів у зв'язку з відсутністю інноваційних технологій та браком практичного досвіду у фахівців соціальних служб щодо реалізації комплексної реабілітації; – доцільністю реалізації окремих ідей зарубіжного досвіду здійснення реабілітаційної діяльності військових, що були учасниками військових дій, і складністю його адаптації до вітчизняних умов.[27]

В системі соціального забезпечення учасників бойових дій залишаються прогалини, що мають бути вирішені з боку публічної адміністрації, зокрема варто виділити такі: забезпечення автомобілем осіб, що отримали відповідну групу інвалідності, внаслідок несення військової служби із захисту України; можливість покращення житлових умов, що передбачає надання фінансово-матеріальних ресурсів для зазначеної групи громадян, щодо здійснення заходів із поліпшенням загального положення житлових умов громадян; можливість підвищити кваліфікацію у відповідній спеціалізації та отримати пільгові умови під час здобуття вищої освіти нової спеціальності для таких громадян; можливість отримання безкоштовних медикаментів з метою покращення загального стану здоров'я учасника бойових дій, а також отримання медичних послуг незалежно від

форми власності такої установи на пільгових умовах; зростання якісного рівня та підвищення часу проходження санаторно-курортного лікування, що передбачає більш активну залученість профільних закладів до здійснення реабілітації та лікування учасників бойових дій.[46, с. 54-55]

Крім того, актуальними залишаються інформаційні дані про кількість поранених військовослужбовців, які є строго засекреченими і не оприлюднені, тому важко проаналізувати статистику потреб військовослужбовців, але переповненість військових госпіталів, брак реабілітаційних центрів відчувається у суспільстві дуже гостро. Тому будівництво нових центрів та реконструкція наявних клінік із розширенням типологічного ряду та долученням функції реабілітації з подальшим розробленням інтер'єрів цих об'єктів є необхідним у сучасних умовах нашої держави. [47, с. 137]

Воєнно-політичні та сімейні кризи впливають на сім'ї військовослужбовців. У відсутності чоловіка, дружина стає відповідальною за організацію побуту та безпеку сім'ї. При дослідженні соціально-психологічної допомоги дружинам бійців необхідно враховувати різні аспекти. У таких сім'ях можуть виникати соціальні, психологічні, побутові та економічні проблеми. Після початку повномасштабного вторгнення в Україні, питання допомоги членам сімей учасників бойових дій стало актуальним. Дружини бійців можуть переживати загрозу життю, тривогу за чоловіка на фронті і зустрічатися з новими питаннями, такими як тимчасове переселення, пошук роботи, погіршення когнітивних процесів, емоційна нестабільність та порушення розпорядку дня. Також важливо враховувати особливості комунікації між дружиною та чоловіком та вплив травматичного досвіду військового на сприйняття ситуації сім'єю. Дружини бійців, коли чоловіка немає вдома під час розгортання, відчувають збільшене фізичне та психологічне навантаження, більше обов'язків та розширену сферу відповідальності. Варто звернути увагу на потребу підтримки родин під час повернення військового додому. Жінки, які є дружинами учасників бойових дій,

часто стикаються з рядом проблем після повернення своїх чоловіків. Ці проблеми включають нездатність прийняти змінений характер чоловіка, незрозуміння важливості адаптаційного періоду, який є необхідним для нього. Також важливо приділити увагу власним потребам та бажанням, оскільки тривале перебування в стані постійної готовності до дій, тривоги та страху може виснажити ресурси жінок і призвести до стресу та психосоматичних проблем. Тому часто дружини ветеранів потребують ефективною психологічною підтримки.[28]

Також, проблеми пов'язані з медико-реабілітаційними потребами учасників бойових дій. Багато ветеранів та ветеранок повертаються до цивільного життя обтяжені фізичними травмами, такими як ампутації, черепно-мозкові травми, втрата слуху або зору тощо. Вони можуть відчувати ментальні проблеми пов'язані з переживанням посттравматичних стресових розладів, депресією, тривогою. Стрес, що викликає соціальне травмування є найпоширенішим симптомом перебування людини в екстремальній ситуації. Важливим механізмом боротьби з ним є особистісні ресурси – низка характеристик особистості, набутих в процесі соціалізації, що визначають ступінь адаптованості людини у конкретних соціальних умовах. Не у кожного військового вистачає особистісних ресурсів для безболісного виходу з війни. Ба більше, члени родин, члени родин учасників бойових дій, пропускаючи через себе досвід своїх близьких можуть пережити вторинний травматичний стрес.

І ще однією актуальною проблемою на сьогодні є- невизначеність майбутніх перспектив. У зв'язку з чим було б доцільним створення дієвої системи переходу військовослужбовців від військової служби до цивільного життя, соціальної адаптації до нового життя після війни. Військові мають бути поінформовані про майбутні можливості та готові до соціальних викликів та реалій цивільної буденності.[29]

Основними проблемами організації санаторно-курортного лікування та реабілітації військовослужбовців в Україні є міжвідомча неузгодженість; значна

розгалуженість санаторно-курортних та реабілітаційних закладів, які надають цей вид медичної допомоги, що ускладнює їхню підзвітність і аналіз ефективності лікування; відсутність єдиних стандартів та необхідність оновлення чинних стандартів надання медичної та медико-психологічної допомоги в санаторно-курортних умовах.

Вирішення питань публічного управління системою медичної (психологічна, фізична) реабілітації та санаторно-курортного лікування військовослужбовців сприятиме впровадженню в національне законодавство міжнародних стандартів у сфері реабілітації, удосконаленню системи надання реабілітаційних послуг (фізична, медична, психологічна реабілітація) на етапі санаторно-курортного лікування та розвитку системи реабілітації в Україні, зниженню рівня інвалідизації військовослужбовців та скорішому поверненню до військової служби, покращенню якості їхнього життя, відновленню залишкової працездатності ветеранів та поверненню їх до активного соціального та професійного життя.[44, с. 25]

Перспективи вирішення більшості цих проблем полягають у масштабних реформах у сфері соціального захисту

військовослужбовців та ветеранів. Насамперед необхідно забезпечити збільшення фінансування для соціальних програм, які стосуються як поточної підтримки військових, так і довгострокових інвестицій у їх реабілітацію та інтеграцію в суспільство. Важливо враховувати досвід міжнародних партнерів, зокрема країн НАТО, де системи соціального захисту військових давно функціонують на високому рівні, включаючи психологічну допомогу, професійну реінтеграцію та медичне обслуговування. Важливою складовою реформ має стати розвиток системи психологічної підтримки. Створення мережі центрів психологічної допомоги, навчання фахівців, інтеграція сучасних методик реабілітації для військовослужбовців і їхніх родин можуть суттєво покращити ситуацію з психологічним здоров'ям ветеранів. Це має стати одним із пріоритетів

у соціальній політиці держави, оскільки якісна психологічна допомога є ключовим елементом успішної реінтеграції військових у мирне життя. Одночасно, державі необхідно розробити ефективні програми перекваліфікації та професійної реінтеграції ветеранів, що будуть враховувати реальні потреби ринку праці та надавати військовим можливість отримати гідну роботу. Ці програми мають бути підтримані не лише на державному рівні, але й через співпрацю з приватними компаніями та міжнародними організаціями.

Законодавчі ініціативи також відіграють важливу роль у створенні більш прозорої та ефективної системи соціального захисту. Необхідно розробляти закони, які забезпечать військовослужбовцям і ветеранам чіткі соціальні гарантії на всіх етапах їхнього життя, а також сприятимуть усуненню бюрократичних бар'єрів, що заважають реалізації цих прав. Прозорість процедур надання соціальних послуг повинна стати пріоритетом для запобігання корупційним практикам. Важливим фактором є також підвищення рівня суспільної підтримки військовослужбовців і ветеранів.

З метою зниження рівня конфліктності та покращення адаптації сімей військових, необхідно впроваджувати комплексну підтримку на рівні держави, що включатиме соціально-психологічну допомогу, соціальні програми та навчання членів сімей ефективним моделям комунікації. Важливим аспектом є створення ресурсних центрів для військових і їхніх сімей, які можуть забезпечити простір для роботи з конфліктами, консультації психолог підтримку під час адаптації до мирного життя. [40, с. 11-12]

Суспільство має відігравати активну роль у підтримці цих категорій громадян через благодійні організації, волонтерські ініціативи та інші форми громадянської активності. Створення позитивного іміджу військових у суспільстві сприятиме формуванню солідарності та взаємної підтримки, що особливо важливо в умовах тривалої війни. Соціальний захист військовослужбовців і ветеранів є одним із ключових елементів забезпечення національної безпеки України. Проблеми

соціального захисту військовослужбовців і ветеранів потребують негайного вирішення на державному рівні через комплексні реформи. Важливим аспектом цих змін є підвищення фінансування, розвиток психологічної підтримки, забезпечення професійної реінтеграції та спрощення процедур надання соціальних послуг. Соціальний захист військових і ветеранів є не тільки питанням соціальної справедливості, але й ключовим елементом забезпечення національної безпеки та стабільності в Україні.[30]

Покращення якості соціальних послуг для військових і їхніх родин вимагає комплексного підходу. По-перше, інтеграція новітніх технологій, таких як онлайн консультації та мобільні додатки, розширює доступ до підтримки, особливо для тих, хто живе у віддалених регіонах. По-друге, індивідуалізація підходу через розробку персональних планів допомоги дозволяє враховувати специфічні потреби кожної родини, підвищуючи ефективність наданих послуг. По-третє, партнерство з громадськими та волонтерськими організаціями сприяє об'єднанню ресурсів та досвіду, дозволяючи надавати більш всебічну допомогу. Нарешті, розвиток спеціалізованих реабілітаційних центрів забезпечує комплексну підтримку, включаючи медичну, психологічну та соціальну реабілітацію, що є критично важливим для відновлення та адаптації військових і їхніх родин до мирного життя. Ці заходи разом формують міцну систему підтримки, що відповідає актуальним потребам сімей військовослужбовців у період війни. Таким чином, соціальна робота з військовослужбовцями та членами їхніх сімей вимагає системного підходу, який передбачає інтеграцію різних форм допомоги, врахування індивідуальних потреб та використання успішних міжнародних практик. Реалізація запропонованих заходів дозволить значно підвищити ефективність соціальної роботи з цією категорією населення в умовах сучасних викликів.[31]

Висновки до другого розділу

Отже, у другому розділі я дізналася, що місцеві органи влади відіграють

ключову роль у реалізації програм соціальної роботи з військовослужбовцями та їхніми сім'ями, адже саме на місцевому рівні забезпечується безпосередній контакт з тими, хто потребує допомоги, та оперативне реагування на їхні потреби. Основними напрямками діяльності місцевих органів влади у сфері соціальної реабілітації є створення та фінансування реабілітаційних центрів, надання соціальних послуг, організація психологічної, медичної та правової допомоги, а також сприяння працевлаштуванню осіб, які пройшли реабілітацію. Важливим аспектом є взаємодія з громадськими організаціями, благодійними фондами та волонтерськими ініціативами для комплексного підходу до вирішення проблем соціальної реабілітації. Крім того, місцеві органи влади відіграють роль у формуванні суспільної свідомості щодо соціальної відповідальності, реалізуючи інформаційні кампанії, що сприяють толерантному ставленню до осіб, які потребують реабілітації. Завдяки активному залученню до цього процесу громади підвищується ефективність соціальних програм та створюються умови для більшої соціальної згуртованості.

Окрім того, соціальна підтримка ветеранів та їх сімей закордоном ґрунтується на шести основних принципах: -комплексності (урахування медико-правових, соціально-економічних, соціокультурних, моральних, психолого-педагогічних, інших аспектів підтримки) та соціальної відповідальності; -добровільності (вибір отримання чи відмова від надання соціальної послуги); -адресності (надання соціальної підтримки найбільш нужденним категоріям отримувачів послуг, враховуючи їх стан, доходи та інші потреби); -індивідуального підходу (врахування індивідуальних особливостей особистості та життєвої ситуації ветерана); -безпеки (важливо створити атмосферу соціально-психологічної та емоційної безпеки для ветерана/сім'ї ветерана, щоб уникнути зневіри в добрі наміри інших тощо).

Серед основних сучасних проблем, що виникають в галузі соціальної роботи з військовослужбовцями та сім'ями пов'язані з:

– необхідністю здійснення комплексної реабілітації військовослужбовців-учасників бойових дій, і відсутністю узгодженої діяльності мультидисциплінарної команди, яка б її здійснювала на високому професійному рівні; – зростаючими вимогами до якості роботи спеціалізованих установ та соціальних служб, що здійснюють реабілітацію військовослужбовців, які брали участь у бойових діях, і недостатнім методичним забезпеченням такої діяльності; – значним зростанням попиту на реабілітаційні послуги від самих військовослужбовців-учасників бойових дій та реальним станом їх надання цій категорії клієнтів у зв'язку з відсутністю інноваційних технологій та браком практичного досвіду у фахівців соціальних служб щодо реалізації комплексної реабілітації; – доцільністю реалізації окремих ідей зарубіжного досвіду здійснення реабілітаційної діяльності військових, що були учасниками військових дій, і складністю його адаптації до вітчизняних умов.

Покращення якості соціальних послуг для військових і їхніх родин вимагає комплексного підходу. По-перше, інтеграція новітніх технологій, таких як онлайн консультації та мобільні додатки, розширює доступ до підтримки, особливо для тих, хто живе у віддалених регіонах. По-друге, індивідуалізація підходу через розробку персональних планів допомоги дозволяє враховувати специфічні потреби кожної родини, підвищуючи ефективність наданих послуг. По-третє, партнерство з громадськими та волонтерськими організаціями сприяє об'єднанню ресурсів та досвіду, дозволяючи надавати більш всебічну допомогу. Нарешті, розвиток спеціалізованих реабілітаційних центрів забезпечує комплексну підтримку, включаючи медичну, психологічну та соціальну реабілітацію, що є критично важливим для відновлення та адаптації військових і їхніх родин до мирного життя. Ці заходи разом формують міцну систему підтримки, що відповідає актуальним потребам сімей військовослужбовців у період війни.

РОЗДІЛ 3.

РЕЗУЛЬТАТИ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ РОБОТИ

3.1. Оцінка потреб військовослужбовців та членів їх сімей

Соціальна робота з військовими є і новим, і в той же час досить давнім явищем. Як і звичайні громадяни, військовослужбовці також потребують захисту, допомоги й уваги. Після повномасштабного вторгнення чисельність армії збільшилась в 3 рази в порівнянні з 2014-2021 роками. На сьогоднішній день лише у лавах Збройних сил України налічується приблизно 700 тисяч осіб, а весь сектор безпеки та оборони охоплює до мільйона українців. Всі ці люди потребують допомоги у вирішенні тих чи інших соціальних питань. [37]

Також члени їхніх сімей потребують неабиякої уваги та соціальної роботи з цією групою населення. Саме тому я вирішила провести експериментальну роботу, та визначити з якими проблемами найчастіше стикаються військовослужбовці та їхні сім'ї. Для дослідження було створено анкету для військовослужбовців та членів їхніх сімей.

Усього анкета налічує десять запитань, з яких – вісім запитань закритого типу та одного запитання відкритого типу.

Опитування має на меті встановити актуальні соціальні проблеми з якими стикаються військовослужбовці та їхні родини та яка допомога може їм знадобитися надалі.

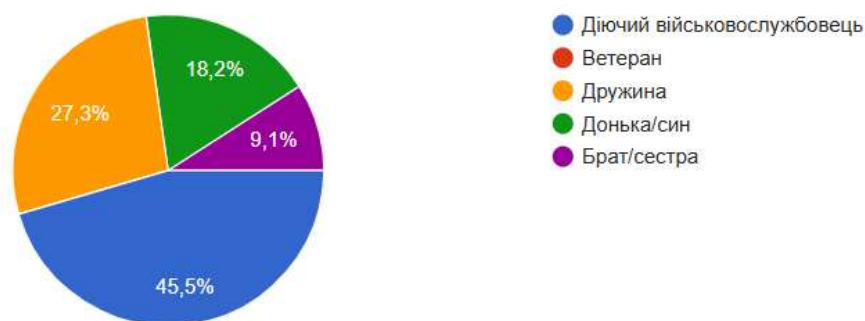
В рамках дослідження військовослужбовців та члени родин надали свої відповіді. Кількість опитуваних у межах дослідження – 11 осіб. До числа яких входить: 5 - діючий військовослужбовець; 3 - дружина; 2 - донька/син; 1 - брат/сестра.

У відповідь на запитання « Ви заповнюєте цю анкету як:» (рис. 1) 5 учасників опитування відповіли – діючий військовослужбовець; 3 учасники відповіли – дружина; 2 учасників відповіли – донька/син; 1 учасників відповіли – брат/сестра.

Ви заповнюєте цю анкету як:

[Копіювати діаграму](#)

11 відповідей

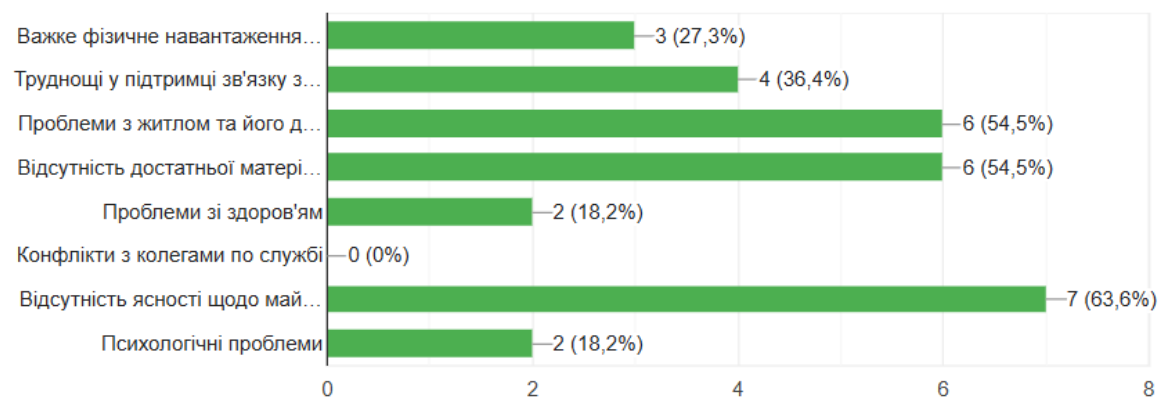

Відповіді на це питання сприяють формуванню таких спостережень: більшість учасників опитування (45,5%) – є військовослужбовцями. Це може означати, що високий показник серед учасників становлять військовослужбовці, які безпосередньо залучені до участі у операціях в умовах бойових дій; (27,3%) у анкетуванні відповіли, що є дружинами військових, (18,2%) – доньками або синами та (9,1%) – братами або сестрами. Ці дані вказують на вагомий рівень залучення родин військових до підтримки та переживання наслідків військового конфлікту в Україні.

Які найбільші труднощі виникають у вашому житті / під час служби?

[Копіювати діаграму](#)

11 відповідей

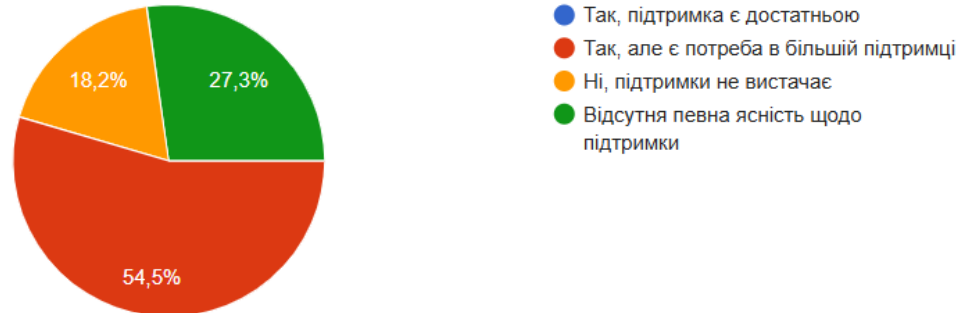
Стосовно питання « Які найбільші труднощі виникають у вашому житті / під

час служби?» (рис. 2) 7 учасників відповіло – відсутність ясності щодо майбутнього; 6 учасників відповіло – проблеми з житлом та його доступністю, відсутність достатньої матеріальної підтримки родини; 4 учасника відповіло – труднощі у підтримці зв'язку з родиною через часті поїздки та переміщення; 3 учасника відповіло – важке фізичне навантаження; 2 учасника відповіло, що є проблеми зі здоров'ям та психологічні проблеми; 1 учасник опитування відповів – важке фізичне навантаження та постійна втома. Ці відповіді можуть означати, що найбільшими труднощами які виникають у військових та їхніх родинах є відсутність ясності щодо майбутнього життя часті поїздки через тривожність пов'язану з небезпекою в країні, нестабільністю життєвих обставин та військовою службою. Також вагомою проблемою є недостатність матеріальної підтримки родини яка не забезпечує фінансову стабільність та проблеми з житлом, які приносять дискомфорт у життя військовослужбовців та їхніх сімей. Ще однією важливою проблемою є – поїздки та переміщення військовослужбовців, через які виникає недостатність зв'язку та перебування з родиною. Важке фізичне навантаження, проблеми зі здоров'ям, психологічні проблеми - це демонструє те, що високі психологічні та фізичні навантаження стосовно діяльності військовослужбовців сильно впливають на їхній стан організму та на самопочуття.

Чи відчуваєте Ви підтримку з боку держави в питаннях, пов'язаних з військовою службою?

 Копіювати діаграму

11 відповідей

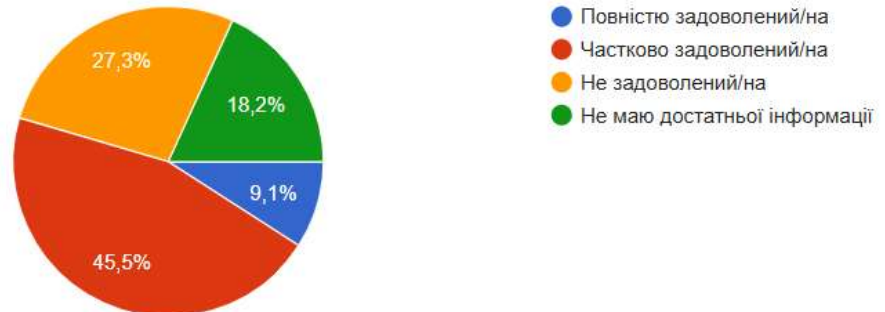

На питання « Чи відчуваєте Ви підтримку з боку держави в питаннях, пов'язаних з військовою службою?» (рис. 3) 54,5% учасників відповіли – так, але є потреба в більшій підтримці; 27,3% учасників відповіли – відсутня певна ясність щодо підтримки; 18,2% відповіли – ні, підтримки не вистачає. Це наводить на думку про те, що більша частина учасників проінформувала про наявність державної підтримки, проте наголосили на потребі її посилення. Це означає, що існують певні механізми підтримки, але вони недостатньо ефективні для задоволення потреб військовослужбовців. Менша частина опитуваних вказала на відсутню певну ясність щодо підтримки, це дає змогу зрозуміти що існує брак комунікації стосовно наявних програм допомоги або про їхню заплутаність. Також деякі опитані відзначили недостатню державну підтримку. Ця категорія вимагає особливої уваги та є найвразливішою серед військовослужбовців та їхніх сімей.

Як ви оцінюєте рівень інформаційної підтримки щодо прав і пільг для військовослужбовців та їхніх родин?

 Копіювати діаграму

11 відповідей

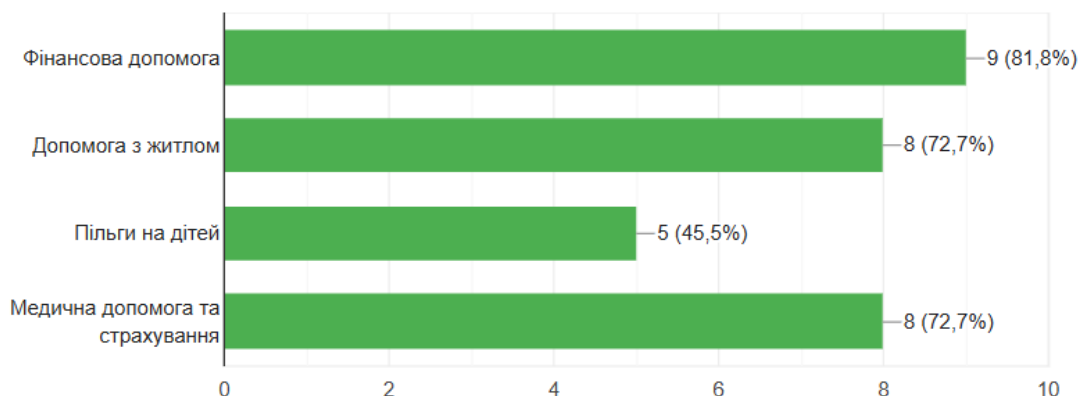

Щодо питання «Як ви оцінюєте рівень інформаційної підтримки щодо прав і пільг для військовослужбовців та їхніх родин?» (рис. 4) 45,5% опитуваних відповіли – частково задоволений/на; 27,3% відповіли – не задоволений/на; 18,2% відповіли – не маю достатньої інформації; 9,1% - повністю задоволений/на. Це говорить про те, що майже половині опитуваних певна інформація надається, але вона не є достатньо доступною для багатьох військових. Майже четверть опитуваних повідомляє про не задоволеність, це є проблемою, оскільки через недостатнє інформування військовослужбовці та їхні родини не мають можливості скористатися пільгами та належною їм підтримкою. І ще деякі опитувані відповіли, що не мають достатньої інформації щодо пільг та прав військовослужбовців та їхніх родин, це може призводити до соціальної несправедливості. Також невелика частка опитуваних відповіли що вони задоволені рівнем інформаційної підтримки. Це свідчить про те що погана якість інформування військових та їхніх родин, або можливо інформація складна для сприйняття клієнтів, розкидана по багатьох джерелах через що важко дізнатися подробиці.

Яку матеріальну допомогу Ви вважаєте найбільш необхідною для військовослужбовців та їхніх родин?

 [Копіювати діаграму](#)

11 відповідей

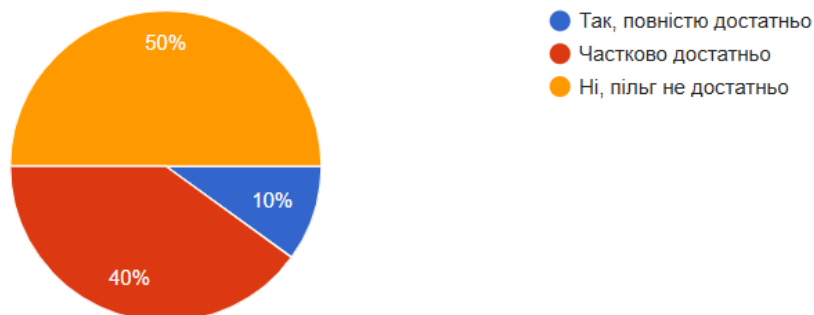

Наступне питання «Яку матеріальну допомогу Ви вважаєте найбільш необхідною для військовослужбовців та їхніх родин?» (рис. 5) 9 учасників відповіли – фінансова допомога ; 8 учасників відповіли – медична допомога та страхування, допомога з житлом; 5 учасника – пільги на дітей. Це наводить на думку про те, що найбільша кількість учасників стурбована матеріальним забезпеченням, проте також значна кількість мають проблеми з медичною допомогою, страхуванням та житловими умовами у своєму житті .Саме тому, через усвідомлення ризиків, що супроводжуються військовою службою, та підкреслюють важливість забезпечення належного медичного обслуговування, соціального захисту та забезпечення житлом у разі виникнення проблем зі здоров'ям, сім'ї та військові мали відчуття стабільності та захищеності. Також менша, але важлива кількість людей вказують на допомогу з пільгами на дітей, це означає що частина військових та їхніх сімей потребують сприятливих умов для виховання дітей та їх майбутнього.

Чи достатньо, на Вашу думку, діючих пілг для військовослужбовців та їхніх родин?

 Копіювати діаграму

10 відповідей

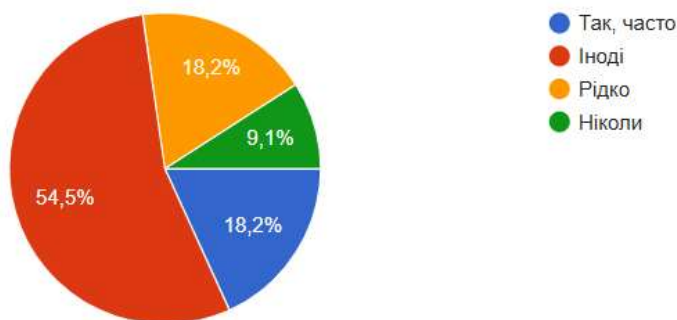

На питання «Чи достатньо, на Вашу думку, діючих пілг для військовослужбовців та їхніх родин?» (рис. 6) 50% опитуваних відповіли – ні, пілг не достатньо; 40% опитуваних відповіли – частково достатньо; 10% опитуваних відповіли – так, повністю достатньо. Роблячи висновки щодо цього питання, можна зрозуміти що недостатня кількість пілг для військовослужбовців та їхніх родин, це вказує на недостатню соціальну захищеність та брак інформації для цієї категорії населення, це вказує на необхідність розширення та перегляду існуючого рівня пілг.

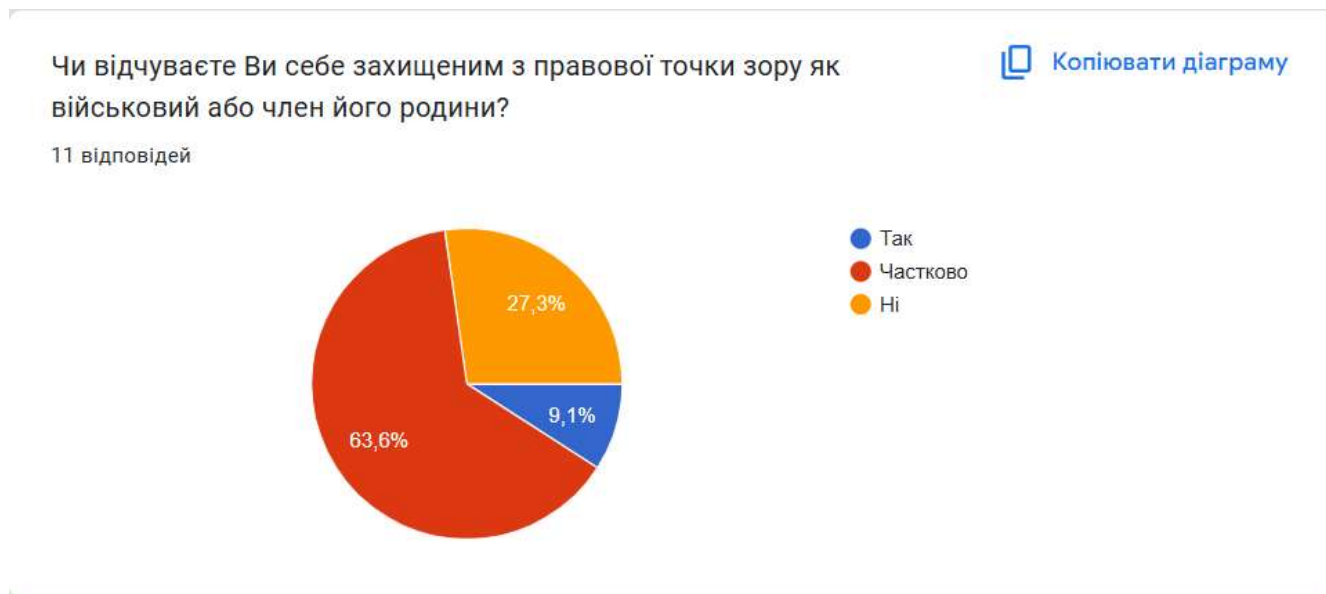
Чи стикалися Ви з труднощами в отриманні належних Вам пілг або соціальної допомоги?

 Копіювати діаграму

11 відповідей

Наступне питання « Чи стикалися Ви з труднощами в отриманні належних Вам пільг або соціальної допомоги?» (рис. 7) 54,5% учасників опитування відповіли – іноді; 18,2% учасника відповіло – рідко і так, часто; 9,1% учасників відповіло – ніколи. Більша частина військовослужбовців та їхніх родин періодично стикалися з труднощами при отриманні пільг або соціальної допомоги, але також є значна частина військових та їх родин які час від часу або завжди відчували складнощі в отриманні належних пільг або допомоги. Та лише невелика частка учасників ніколи не стикається з труднощами щодо отримання належних пільг або соціальної допомоги. Це може означати, що потрібно спростити та стандартизувати процес отримання пільг , підвищити обізнаність про алгоритм дій, щоб не погіршувати життя та психологічний стан військовослужбовців та їхніх сімей.

Стосовно питання «Чи відчуваєте Ви себе захищеним з правової точки зору як військовий або член його родини?» (рис. 8) 63,6% опитуваних відповіли – частково; 27,3% опитуваних відповіли – ні; 9,1% відповіли – так. Це свідчить про недостатність обізнаності та дефіцит правової підтримки щодо ефективності правових механізмів, які повинні захищати військовослужбовців та їхні родини.

Це призводить до труднощів та невпевненості щодо планування майбутнього або військової служби у цієї категорії населення.

Які зміни Ви вважаєте необхідними для покращення підтримки військовослужбовців та їхніх родин? (Наприклад: забезпечення фінансової, психологічної, медичної підтримки, покращення умов проживання, покращення комунікації між родинами)

7 відповідей

Медична підтримка, покращення комунікації.

Забезпечення фінансової підтримки, покращення умов проживання, медична підтримка

Змін для покращення підтримки, на мою думку, немає

Матеріальне забезпечення

Поверніть чоловіка до сім'ї

Матеріальна допомога

да

На питання «Які зміни Ви вважаєте необхідними для покращення підтримки військовослужбовців та їхніх родин? (Наприклад: забезпечення фінансової, психологічної, медичної підтримки, покращення умов проживання, покращення комунікації між родинами)?» (рис. 9) 7 учасників відповіло – медична підтримка, покращення комунікації, забезпечення фінансової підтримки, покращення умов проживання або варіант «змін для покращення підтримки немає» також варіант повернення військовослужбовця до сім'ї. Це дає зрозуміти, що медична підтримка та матеріальне забезпечення є найактуальнішою вимогою для покращення підтримки цієї категорії населення. В опитуванні зрозуміло, що відсутність якісної профілактики та реабілітації приносить дискомфорт у життя військовослужбовців та їхніх сімей, особливо після участі у військових операціях. Також, ще однією вимогою для покращення є відсутність економічної вразливості сімей військових, стабільність у матеріальному забезпеченні буде дарувати добробут та спокій для

гідного життя цієї категорії населення. Бажання повернення військового до родини підкреслює емоційне вигорання та необхідність у постійній підтримці зв'язку між ними, тому що військові дії в країні дуже шкодять психологічному та емоційному стану. Усі ці запропоновані варіанти повинні розглядатися як частини інтегрованої системи підтримки, які охоплюють життя сімей.

Отже, як висновок зрозуміло, що опитування було розраховано на аудиторію, яка включена у військове середовище. Найбільш поширеними проблемами у житті військовослужбовців та їхніх родин є: відсутність ясності щодо майбутнього, матеріальні та житлові проблеми, проблеми з зв'язком між родиною через поїздки та проблеми зі здоров'ям. Також ця категорія населення потребує інформаційної підтримки, правової обізнаності та допомоги з боку держави щодо пільг та соціальної допомоги - це забезпечить впевненість у майбутньому та стабільність психоемоційного стану для подальшого життя.

3.2. Методика соціальної роботи з військовослужбовцями і членами їх сімей

Соціальна робота з військовослужбовцями та їхніми сім'ями на даний час потребує в першу чергу, особливого підходу, оскільки ця категорія населення стикається з рядом труднощів, які заважають їхньому життю та виконанню робочих обов'язків. У своєму дослідженні я дізналася, що найактуальнішими проблемами є: відсутність ясності щодо майбутнього, відсутність достатньої матеріальної підтримки для родини, труднощі у підтримці зв'язку з родиною через часті поїздки та проблеми з житлом та його доступністю. Тому для вдалого впровадження соціальної роботи - потрібний комплексний підхід і сучасні соціальні технології.

На мою думку, перше що потрібно було б зробити, це подолати найбільшу проблему військовослужбовців та їхніх сімей – відсутність ясності щодо майбутнього. Можливо, потрібно додати більше пільг та медичного страхування для покращення якості життя, допомога психологів та виявлення за допомогою

різних тестів або шкал депресії, щоб попередити хронічні порушення психологічного стану такі як ПТСР, для забезпечення впевненості та щасливого життя цієї категорії населення.

Наприклад, є шкала депресії Бека [38] створена Аароном Беком у 1961 році, призначена для самооцінки депресії. Шкала Бека – один із найбільш широко використовуваних тестів для вимірювання тяжкості депресії. Шкала містить 21 питання – кожне описує симптом депресії. Запитання передбачають 4 варіанти відповіді – потрібно вибрати відповідний для своєї ситуації. Кожній відповіді надається певна кількість балів. Їхня загальна сума варіюється від 0 до 63. Чим більша цифра, тим вищий рівень депресії. [38] За допомогою неї, військовослужбовці та їхні сім'ї могли б попередити тривожні та депресивні розлади, задля щасливого та спокійного майбутнього.

Щодо пільг та медичного страхування, я б запропонувала додати більше житлових пільг, тоді б зменшилося одразу дві проблеми, які теж пов'язані з житлом та доступністю. Більше житлових площ для військових та їхніх родин, які перебувають у складних життєвих обставинах, або створення пільгових кредитів для придбання житла або ремонту житла. Також, корисними були б пільги для дітей військових, щодо їхньої освіти та майбутнього. Розширити обсяг квот для дітей військовослужбовців, задля легшого доступу до освіти, збільшити кількість бюджетних місць для цієї категорії населення, щоб зменшити освітню нерівність та допомогти у майбутньому легко реалізуватися у своїй професії.

Також, цілком доречним було б розширення пільг на медичну допомогу та забезпечення. Через часті виїзди у зони бойових дій, на жаль, військовослужбовці отримують поранення або ампутації кінцівок, саме тому, пільги на безоплатне лікування та обстеження, забезпечення ліками та допомога з встановленням та придбанням якісних протезів, була б неабиякою важливою та корисною для військових. Після поранень військовослужбовцям потрібна реабілітація та відновлення, через це потрібно розширити можливості та допомогти безоплатно

або із певними привілеями відвідувати санаторно-курортні центри для лікування та реабілітації після поранення.

Ще однією важливою проблемою, яка виступає у житті військових та їхніх родин це – труднощі у підтримці зв'язку з родиною через часті переїзди та поїздки. На мою думку, щоб допомогти сім'ям впоратися з цією проблемою, соціальним працівникам потрібно організовувати онлайн зустрічі з сім'ями інших військовослужбовців для спілкування між собою, щоб обмінюватися інформацією або підтримкою від інших жінок або чоловіків у яких такі самі життєві обставини. Створювати групи підтримки для жінок, які знаходяться з дітьми у декреті або не працюють, задля емоційної підтримки у моменти відчаю та туги за чоловіком. Також, гарним варіантом буде - створити фінансування для зустрічей родин з військовими, у безпечних місцях не далеко від перебування військових на службі, що стало б великою підтримкою та стимулом до життя після зустрічей з найріднішими.

Наступною важливою, на мою думку, соціальною підтримкою буде – забезпечення правової допомоги. Моє опитування показало, що військовослужбовці та сім'ї почувають себе не захищеними з правової точки зору. На цьому етапі важливо зосередитися на підтримці цієї категорії населення, задля якісного консультування та інформування про права та можливості. Допомога у відстоюванні прав у випадках бюрократії або порушення законів, безкоштовна юридична допомога у питаннях військової служби для відчуття правової захищеності. Розробити спеціальні програми для допомоги сім'ям військовослужбовців які загинули, для надання психологічної та матеріальної допомоги, або ж соціального супроводу сім'ї для надання підтримки.

У кінці свого опитування я дізналася, що сім'ї та військові хотіли б змін у системі соціального захисту, таких як: покращення інформування та розширення кола пільг, зменшення кількості документів для отримання пільг та житлове забезпечення. Як висновок можна зрозуміти, що соціальна допомога не досконало

розвинена у питаннях пільг та житловому забезпеченні. Спостерігається дефіцит доступної інформації про права, що ускладнює життя військовослужбовців та їх родин. Важливим завданням соціальних служб має бути не лише надання консультацій, а й створення супроводу для родин які цього потребують.

3.3. Результати впровадження методики соціальної роботи з військовослужбовцями і членами їх сімей

Ефективна соціальна робота з військовослужбовцями та їхніми сім'ями допоможе цій категорії населення подолати багато труднощів, з якими вони стикаються через важку ситуацію в країні. Тому у попередньому підрозділі я описала своє бачення щодо покращення соціальної роботи, та якою вона має бути.

Створена анкета для цього підрозділу передбачає оцінку доцільності запропонованої думки щодо вдосконалення соціальної роботи з військовослужбовцями та їхніми сім'ями.

Для дослідження було створено анкету для військовослужбовців та членів їхніх сімей.

Усього анкета налічує сім запитань, з яких – шість запитань закритого типу та одне запитання відкритого типу.

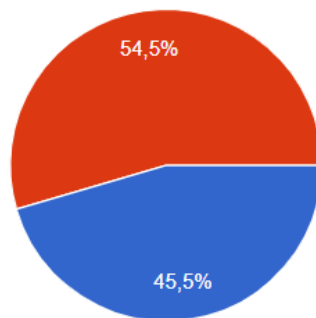
Опитування має на меті оцінити доцільність запропонованої думки для вдосконалення соціальної роботи з військовослужбовцями та їхніми родинами.

В рамках дослідження військовослужбовців та члени родин надали свої відповіді. Кількість опитуваних у межах дослідження – 11 осіб. До числа яких входить: 5 - діючий військовослужбовець; 6 – членів родини військовослужбовця (дружина, дитина, брат/сестра)

Вкажіть, до якої категорії Ви належите:

 Копіювати діаграму

11 відповідей

- Військовослужбовець
- Член родини військовослужбовця (дружина, дитина, брат/сестра)

Першим питанням було «Вкажіть, до якої категорії Ви належите:» (рис. 1.1) 54,5% опитуваних відповіли - член родини військовослужбовця (дружина, дитина, брат/сестра); 45,5% опитуваних відповіли – військовослужбовець. Ці дані вказують на те, що більшість залучених до опитування - родини військовослужбовців, які так само як і військовослужбовці прагнуть покращити соціальну роботу щоб легко долати труднощі, які у них виникають.

Як Ви оцінюєте актуальність цієї концепції у сучасних умовах?

 Копіювати діаграму

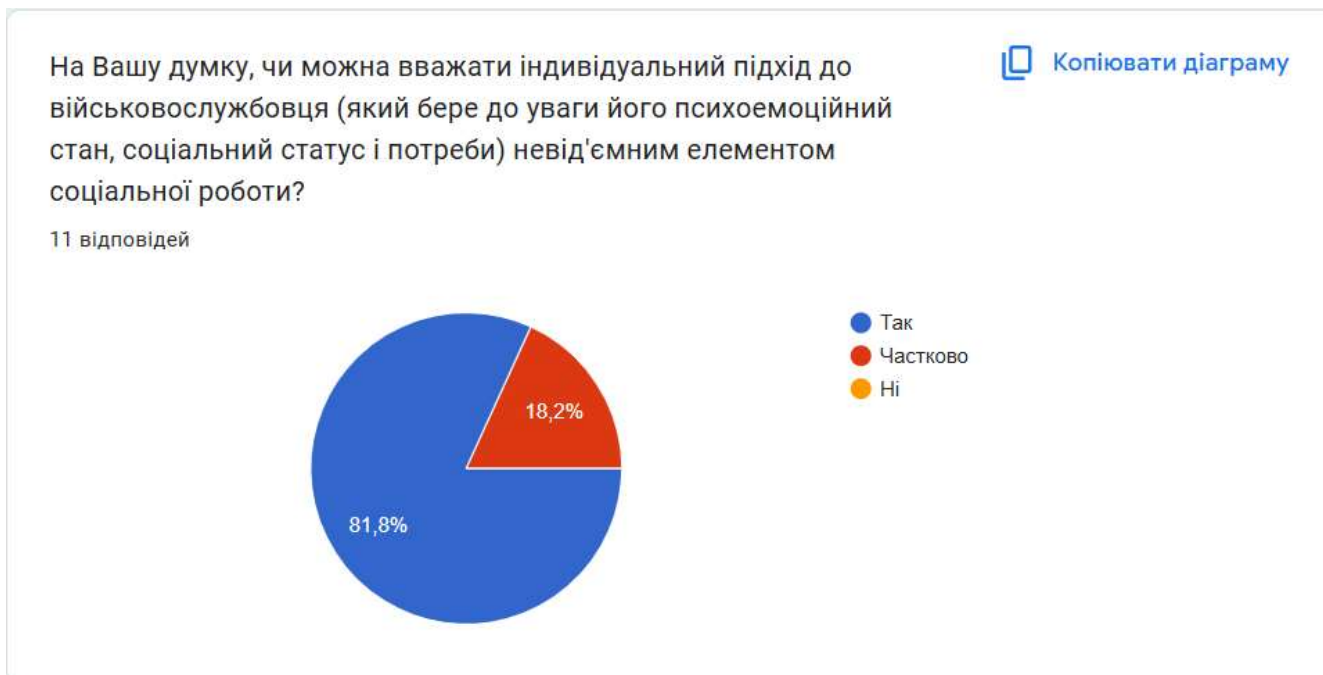
11 відповідей

- Дуже актуально
- Важко відповісти
- Неактуальна

Наступним питанням було «Як Ви оцінюєте актуальність цієї концепції у сучасних умовах?» (рис. 2.1) 100% учасників опитування відповіли – дуже актуальною. Це наводить на думку про те, що учасники вважають дуже актуальною та потенційно ефективною запропоновану концепцію для

вдосконалення та застосування у соціальній роботі з військовослужбовцями та їхніми сім'ями.

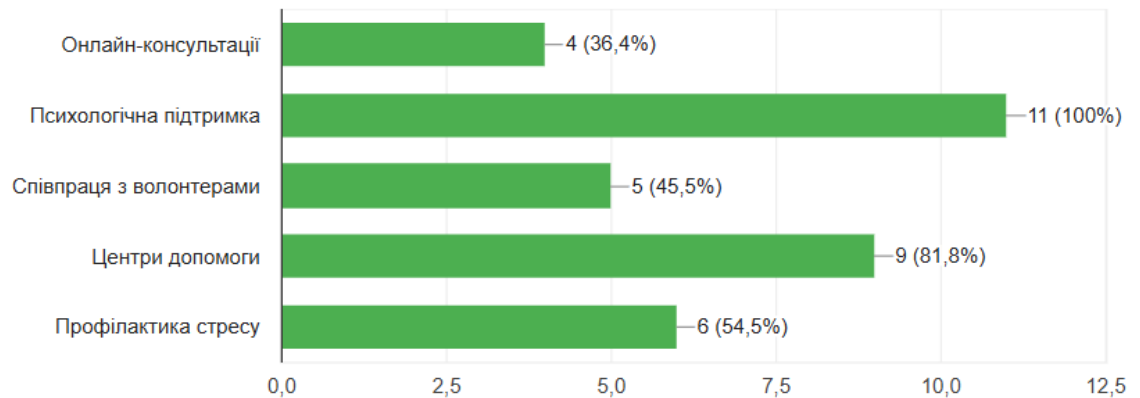

На питання «На Вашу думку, чи можна вважати індивідуальний підхід до військовослужбовця (який бере до уваги його психоемоційний стан, соціальний статус і потреби) невід'ємним елементом соціальної роботи?» (рис. 3.1) 81,8% опитуваних відповіли – так; 18,2% опитуваних відповіли – частково. Це свідчить про те, що більша частина опитуваних вважає індивідуальний підхід важливою та невід'ємною частиною соціальної роботи з цією категорією населення та акцентує на важливості врахування індивідуальних особливостей кожного військовослужбовця в ході організації та надання соціальної допомоги.

Які компоненти запропонованої концепції, на вашу думку, є найкориснішими? Ви можете обрати декілька варіантів.

 Копіювати діаграму

11 відповідей

Щодо питання «Які компоненти запропонованої концепції, на вашу думку, є найкориснішими? Ви можете обрати декілька варіантів.» (рис. 4.1) 11 учасників опитування відповіло – психологічну підтримку; 9 учасників опитування відповіло – центри допомоги; 6 учасників опитування відповіло – профілактика стресу; 5 учасників відповіло – співпраця з волонтерами; 4 учасника відповіло – онлайн-консультації.

Це свідчить, що найважливішим та найкориснішим компонентом запропонованої концепції є – висока необхідність у психологічній та емоційній підтримці. Не менш важливими виявилися центри допомоги, які спрощували б доступність вчасної соціальної та інформаційної підтримки кожному військовослужбовцю та члену їхньої родини. Ще однією з важливих запропонованих компонентів стала – профілактика стресу. В сучасних умовах це є дуже актуальною потребою, оскільки не тільки військовослужбовці та їхні сім'ї стикаються з такими труднощами, а й всі категорії населення які проживають в Україні. Також співпраця з волонтерами допомогла б значно посилити надання допомоги, щоб охопити ширшу аудиторію тих, хто її потребує. Хоч і найменша кількість опитуваних відповіли що найкориснішим компонентом є - онлайн-

консультації, все рівно це залишається актуальним для забезпечення доступної допомоги тим, хто з якихось причин не зміг прийти особисто.

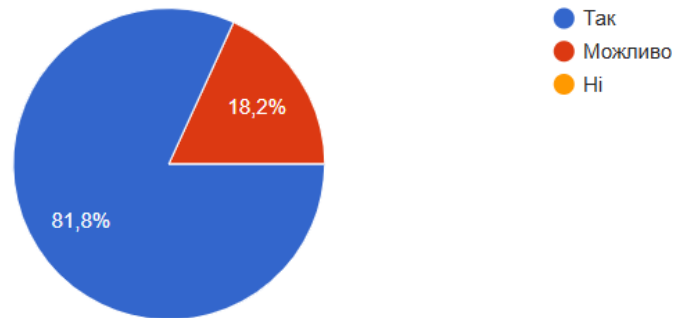

Стосовно питання «На вашу думку, хто має впроваджувати таку концепцію?» (рис. 5.1) 10 опитуваних відповіло – державні соціальні служби; 7 опитуваних відповіло – громадські організації; 5 опитуваних відповіло – військові структури; 3 опитуваних відповіло – добровольці/волонтери. Це говорить про те, більша частина опитуваних вважає найбільш відповідними для запровадження цієї концепції – державні соціальні служби. Громадські організації теж є гарним варіантом для надання допомоги недержавним сектором, тому що вони гнучкі та ближчі до потреб населення. Зазначення військових структур може бути зумовлене особливостями концепції або особливостями їхньої організаційної спроможності. І ще один варіант, який має найменший показник вибору, але також важливим варіантом були добровольці/волонтери, які завжди залишаються актуальними та затребуваними для надання безкоштовної підтримки та допомоги.

Чи Ви (або Ваша родина) скористалися б такою програмою підтримки, якби вона існувала?

 [Копіювати діаграму](#)

11 відповідей

Щодо питання «Чи Ви (або Ваша родина) скористалися б такою програмою підтримки, якби вона існувала?» (рис.6.1) 81,8% учасників опитування відповіли – так; 18,2 % учасників відповіли – можливо. Це свідчить про те, що запропонована концепція є цілком актуальною та має значний потенційний попит серед цієї категорії населення. Такий високий рівень позитивної реакції виступає переконливим аргументом для продовження розробки запропонованої концепції, адже вона очевидно відповідає актуальним потребам значної кількості опитуваних.

Чи потребує така концепція доопрацювання? Якщо так – яких саме аспектів?

8 відповідей

.

Не потребує доопрацювання

Не потребує

Психологічної підтримки

Така методика є цілком ефективною та цілісною, тому не потребує доопрацювань

Не потребує

Стосовно питання «Чи потребує така концепція доопрацювання? Якщо так — яких саме аспектів?» (рис. 7.1) 7 учасників дали такі варіанти відповідей – не потребує доопрацювання; 1 учасник опитування відповів - психологічної підтримки. Це наводить на думку про те, що концепція добре розроблена та не вимагає значних оновлень. Одне тільки зауваження, яке вказує на потребу доопрацювання психологічної підтримки, може свідчити про те, що, незважаючи на попереднє визнання цього аспекту найважливішим, у одного з учасників все ж виникають певні думки чи ідеї щодо його вдосконалення у межах загальної концепції.

Це опитування показало, що є велика потреба у запровадженні цієї концепції. Переважна частина учасників опитування висловила готовність скористатися такою програмою, зазначаючи, що концепція виглядає добре розробленою, хоча окремі пропозиції щодо вдосконалення також були озвучені. У цілому, результати дослідження підтвердили актуальність і потенційну користь цієї ініціативи.

Висновки до третього розділу

Отже, у третьому розділі я провела оцінку потреб військовослужбовців та членів їх сімей та виявила, що серед найпоширеніших проблем, які виникають у

військовослужбовців і їхніх родин, слід відзначити невизначеність щодо майбутнього, матеріальні та житлові труднощі, ускладнення у спілкуванні з сім'єю через часті відрядження, а також питання, пов'язані зі здоров'ям. Окрім цього, ця категорія громадян потребує доступу до якісної інформаційної підтримки, підвищення рівня правової обізнаності та сприяння з боку держави в отриманні пільг і соціальної допомоги. Такі заходи сприятимуть побудові впевненості в завтрашньому дні та підтримці психоемоційної стабільності, необхідної для подальшого життя.

Проаналізувавши всі труднощі та проблеми з якими стикаються військовослужбовці та їхні сім'ї, я запропонувала концепцію, яка допоможе вдосконалити процес соціальної допомоги та підтримки. Першою порадою виступає - розширення програм пільг та медичного страхування з метою покращення якості життя. Також необхідність у забезпеченні доступу до психологічної допомоги та інструментів для діагностики депресії за допомогою спеціальних тестів чи шкал. Це сприятиме профілактиці хронічних психологічних порушень, таких як посттравматичний стресовий розлад, та допоможе підтримувати впевненість і покращити добробут цієї категорії населення.

У контексті пільг і медичного страхування варто додати більше житлових програм, що одночасно вирішить відразу декілька проблем, зокрема пов'язаних із доступністю житла. Доцільним було б запровадження спеціальних пільг для дітей військовослужбовців у контексті їхньої освіти та майбутнього. Медична допомога також потребує розширення: безкоштовне лікування, забезпечення ліками та доступ до обстежень мають стати пріоритетними. Особливо це важливо для військовослужбовців, які через часті виїзди в зони бойових дій зазнають поранень або навіть ампутацій. Забезпечення якісними протезами і цільова підтримка в такій ситуації матимуть велику значимість.

Через регулярні переїзди виникають труднощі у підтримці зв'язку з родинами, що негативно впливає на емоційний стан. Соціальні працівники могли

б організувати онлайн-зустрічі для родин військовослужбовців, щоб вони могли спілкуватися між собою, обмінюватися досвідом і отримувати підтримку від тих, хто перебуває в подібних обставинах. Групи підтримки для жінок, які перебувають у декретній відпустці чи не працюють, теж була б дієвою формою допомоги для подолання почуття самотності або суму за чоловіком.

Ще одним важливим аспектом підтримки є правова допомога. За результатами опитування стало зрозуміло, що багато військовослужбовців і членів їхніх сімей почуваються незахищеними в правовому аспекті. Тому необхідно зосередитися на консультаціях, інформуванні про їхні права та можливості. Наразі існує значний дефіцит доступної інформації про права, що ускладнює життя як військовим, так і їхнім родинам. Завдання соціальних служб має полягати не лише в консультуванні, а й у створенні системи супроводу, яка сприятиме захисту прав і інтересів родин військовослужбовців.

Після запропонованої концепції покращення соціальної роботи, я створила анкету та опитала респондентів, щоб з'ясувати чи ефективна та актуальна моя думка щодо покращення соціальної роботи для військовослужбовців та їхніх родин.

Виявилось, що є велика потреба у запровадженні цієї концепції, тому що переважна частина учасників висловили готовність скористатися цією програмою, зазначивши, що її концепція є добре продуманою. Водночас були подані окремі рекомендації щодо можливого вдосконалення, які в цілому, не потребують великих змін та виправлень.

ВИСНОВКИ

У сучасних умовах соціальна робота набуває особливої ваги, адже вона спрямована на підтримку найуразливіших категорій населення, зокрема військовослужбовців та членів їхніх родин. Війна, що триває в нашій державі, зумовила необхідність переосмислення ролі соціального працівника в забезпеченні стабільності, адаптації та відновлення військових і їх сімей.

Під час дослідження було визначено, що соціальна підтримка військовослужбовців охоплює не лише матеріальні чи правові аспекти, але й психологічну допомогу, спрямовану на відновлення емоційної рівноваги та здатності адаптуватися до мирного життя. Значну увагу слід приділяти членам родин військових, адже саме вони першими стикаються з наслідками стресу, викликаного бойовими діями. Соціальний працівник у цьому контексті виконує важливу посередницьку та підтримувальну функцію, допомагаючи зберегти родинні зв'язки, уникати конфліктів та сприяти формуванню довіри.

Особливу роль відіграє соціальна реабілітація, яка має бути частиною загального процесу військової служби. Вона повинна охоплювати психологічну підтримку, тренінги з подолання стресу, правове консультування, а також заходи щодо фізичного відновлення. Важливим аспектом є постійна присутність таких заходів у місцях дислокації, що забезпечує безперервність підтримки.

Дослідження виявило, що члени сімей військовослужбовців потребують інформаційної, психологічної та юридичної підтримки. Для багатьох родин характерними є тривожність, відчуття ізоляції, а також складнощі у комунікації з військовими після їх повернення зі служби. Тому важливо організовувати підтримувальні зустрічі, групи обміну досвідом, проводити правові консультації та активно інформувати про наявні пільги.

Оцінка потреб, проведена серед військовослужбовців та їх родин, засвідчила, що найбільш актуальними проблемами є невизначеність майбутнього, труднощі із забезпеченням житлом, доступ до медичних послуг та правової інформації. У відповідь на ці виклики була розроблена методика підтримки, що передбачає не лише надання допомоги, а й активну участь державних і місцевих структур, волонтерських організацій і громадськості у формуванні безпечного середовища.

Зокрема, доцільним виглядає розширення житлових пілг, покращення доступу до медичного страхування, безкоштовного лікування та протезування, а також квотування в освітніх закладах для дітей військовослужбовців. Особливу увагу слід звертати на своєчасне виявлення психологічних розладів, таких як ПТСР, шляхом регулярного тестування та психодіагностики.

Крім того, було запропоновано створення онлайн-майданчиків для спілкування родин військових, які дозволять зберегти зв'язки навіть під час тривалих відряджень. Така підтримка зменшує відчуття ізоляції та сприяє емоційному відновленню.

Результати дослідження підтвердили доцільність запропонованої концепції. Учасники опитування висловили підтримку ідеї створення комплексної програми соціального супроводу військових і їх сімей. Це свідчить про високий запит на системну допомогу, яка враховує індивідуальні потреби кожного.

Таким чином, соціальна робота з військовослужбовцями має бути цілісною, міждисциплінарною та адаптованою до реальних викликів. Її ефективність залежить від здатності забезпечити постійну підтримку, орієнтовану як на потреби окремої особи, так і на зміцнення родинних та суспільних зв'язків. Реалізація

запропонованих заходів сприятиме створенню умов для повернення військовослужбовців до повноцінного життя та підвищенню якості соціальних послуг у цілому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. **Знобей О., Жовба В.** Соціальна робота з військовослужбовцями та їхніми сім'ями // *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Актуальні проблеми соціальної роботи та соціальної педагогіки»* (м. Івано-Франківськ, 2024). – Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2024. – С. 248.
2. **Криворот А. А.** Соціальна робота з військовослужбовцями в умовах поствоєнного суспільства : кваліфікаційна робота здобувача вищої освіти першого (бакалаврського) рівня спеціальності 231 «Соціальна робота» / Державний університет «Чернігівська політехніка». – Чернігів, 2023. – С. 11–13.
3. **Логвінова О., Рассказова О.** Соціальна робота з військовослужбовцями та їхніми сім'ями в умовах тривалого конфлікту на Сході України // *Соціальна робота та соціальна освіта*. – 2021. – № 2(7). – С. 64–66. – DOI: 10.31499/2618-0715.2(7).2021.244086.
4. **Закон України від 15 березня 2005 р. № 2011-12.** URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text> (дата звернення: 15.03.25).
5. **Закон України від 15 березня 2005 р. № 3551-12.** URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text> (дата звернення: 15.03.25).
6. **Литвинова Катерина.** (2021). *Кваліфікаційна робота на тему "Аналіз сучасних підходів у біотехнології"*. Національний університет біоресурсів і природокористування України, Факультет біотехнології та екології. URL: <https://dspace.znu.edu.ua/jsru/bitstream/12345/19420/1/Литвинова%20Кваліфікаційна%20робота.pdf> (дата звернення: 15.03.2025).
7. **Савченко О.О.** (2024). *Соціальна адаптація військовослужбовців та членів їх родин в умовах воєнного стану* (кваліфікаційна робота магістра). Запоріжжя: Запорізький національний університет.
8. **Мачуліна І. І., Познанська К. В.** (2018). *Методичні вказівки до самостійної роботи з дисципліни «Теорія соціальної роботи»* для здобувачів

першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 054 «Соціологія» (с. 5). Кам'янське: Дніпровський державний технічний університет.

9. **Шапошникова І. В.** (2024). *Соціальна реабілітація в умовах війни: світовий досвід та проблеми України*. Проблеми сучасних трансформацій. Сер. Економіка та управління, (12), 1–4.

10. **Кокун О. М., Пішко І. О., Лозінська Н. С., Олійник В. О., Хоружий С. М., Ларіонов С. О., Сириця М. В.** (2023). *Особливості надання психологічної допомоги військовослужбовцям, ветеранам та членам їхніх сімей цивільними психологами* : метод. посіб. Київ: 7БЦ. 175 с. (с. 21).

11. **ChatGPT.** «Специфіка реабілітації військових у процесі проходження служби»: URL: <https://chatgpt.com/c/6824702b-f618-8009-9cea-e8d769f7fd32> (дата звернення: 14.05.2025)

12. **Федько С. М.** (2025). *Соціальна робота із військовослужбовцями*. *Соціально-гуманітарний вісник*, (52), с. 24.

13. **Коваленко О.** (2024). *Соціальна робота з сім'ями військовослужбовців* : бакалаврська кваліфікаційна робота. Бердянськ: Бердянський державний університет, Факультет дошкільної, спеціальної та соціальної освіти, Кафедра соціальної роботи та інклюзивної освіти. 63 с.

14. **Ветеран Фонд.** *Про нас* : веб-сайт. URL: <https://veteranfund.com.ua/about/> (дата звернення: 20.03.2025).

15. **Левчук Н. О., Ядловська О. С.** (2023). *Соціальна реабілітація військовослужбовців. У Сучасні вектори відновлення та розвитку України на засадах сталості та безпеки: матеріали конференції, 21 листопада 2023 р.* (с. 179–182). DOI: 10.54929/conf_21_11_2023-14-07.

16. **Ветеран Фонд.** *Роль держави у соціальній реінтеграції ветеранів і ветеранок* : звіт-друк. URL: <https://veteranfund.com.ua/wp-content/uploads/2024/10/Rol-derzhavy-u-sotsialniy-reintehratsii-veteraniv-i-veteranok.pdf> (дата звернення: 20.03.2025).

17. ChatGPT. (2025). « Роль місцевих органів влади у реалізації програм соціальної роботи з військовослужбовцями та їхніми сім'ями (все одним текстом)» URL: <https://chatgpt.com/c/6821b45c-97f8-8009-afc6-5b12cd444536> (дата звернення 12.05.2025)

18. **Підгородненська територіальна громада.** (2025, 27 березня). *Пояснення для керівників органів місцевого самоврядування* (с. 7).

19. Міністерство у справах ветеранів України. Роль держави у соціальній реінтеграції ветеранів і ветеранок : звіт. – Київ, 2024. – С. 13–15. – URL: <https://veteranfund.com.ua/wp-content/uploads/2024/10/Rol-derzhavy-u-sotsialniy-reintehratsii-veteraniv-i-veteranok.pdf> (дата звернення: 27.03.2025).

20. **Іванівська селищна рада.** Рішення Іванівської селищної ради : веб-сайт. – URL: <https://ivanivka-gromada.gov.ua/news/1736450738/> (дата звернення: 27.03.2025).

21. **Ординович В. А.** Закордонний досвід соціальної реінтеграції ветеранів військової служби // Педагогічна освіта : веб-сайт. – DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.13380199>. – URL: <https://pedagogical-academy.com/index.php/journal/article/view/301/180> (дата звернення: 27.03.2025). С. 5–8. УДК 316.4.-044.332 (100). Прийнято: 19.08.2024 | Опубліковано: 29.08.2024. ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-3622-2526>.

22. **Крамар Т. В., Склярєнко О. Є.** Світовий досвід реабілітації та адаптації військовослужбовців з посттравматичним стресовим розладом // Психологія національної безпеки та безпеки життєдіяльності : науковий журнал. – DOI: <https://doi.org/10.32782/2709-3093/2024.4/23>. – УДК 159.923:616.89. – URL: https://psych.vernadskyjournals.in.ua/journal/4_2024/25.pdf (дата звернення: 27.03.2025). С. 145–146.

23. **Лебедєва О., Овсяннікова І., Похілько В.** Психосоціальна реабілітація військовослужбовців: сучасні виклики : веб-сайт. – URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/17321/1/Лебедєва%20Овсяннікова>

%20Похілько.pdf (дата звернення: 27.03.2025). С. 141–143.

24. **Олексюк О.** Магістерська робота: психологічна підтримка учасників бойових дій в Україні : веб-сайт. – URL: https://dspace.znu.edu.ua/jspui/bitstream/12345/19043/1/Олексюк_магістерська.pdf (дата звернення: 27.03.2025). С. 51–52.

25. **Лукашенко М. Ю.** Актуальні напрями психосоціальної роботи з учасниками бойових дій: зарубіжний досвід. Юридична психологія : електронний ресурс. – 2017. – № 2 (21). – ISSN 2519-4682. – URL: <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/1837cf45-9ec6-43d1-b6da-aa09bea46ea9/content> (дата звернення: 27.03.2025). С. 56–57.

26. **ChatGPT.** «Сучасні проблеми соціальної роботи з військовослужбовцями та їхніми сім'ями: виклики та шляхи їх подолання» : URL: <https://chatgpt.com/g/g-mzFm1dKjW-chat-gpt/c/67ebb167-6578-8009-a734-38fe5f09f9e1> (дата звернення: 01.04.2025).

27. **Цапліна І. С.** Соціальна робота з різними категоріями клієнтів (соц. робота) : лекція / І. С. Цапліна. – Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2024. – 34 с.

28. **Пирог В. І., Удод І. С.** Соціально-психологічні аспекти реінтеграції ветеранів війни. Вісник Запорізького національного університету. 2023. № 4. С. 45–50. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/38759/1/2023%20Pyroh%20Udod.pdf> (дата звернення: 04.04.2025).

29. **Клименко О. В., Чепурко І. П.** Проблеми ветеранів: соціальні та психологічні аспекти. Інститут соціальних наук. URL: https://isnasu.org.ua/popsci/010_Klymenko_Chepurko_-_Problemy_veteraniv.php (дата звернення: 04.04.2025).

30. Львівський державний університет безпеки життєдіяльності. Факультет психології та соціального захисту. Кафедра соціальної роботи, управління та суспільних наук. Соціальна робота: становлення, перспективи, розвиток :

матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, курсантів та молодих вчених, 15 листопада 2024 року. Львів, 2024. С. 39–41.

31. **Криворота А. О.** Особливості соціальної роботи з військовослужбовцями та членами їх сімей : кваліфікац. робота на здобуття ступеня магістра : спец. 231 «Соціальна робота» / А. О. Криворота ; наук. керівник О. Л. Файчук ; Чорномор. нац. ун-т ім. П. Могили. – Миколаїв, 2024. – 91 с.

32. **Голубенко А. С.** Соціальна робота з сім'ями учасників Операції об'єднаних сил : кваліфікац. робота на здобуття ступеня магістра : спец. 231 «Соціальна робота» / А. С. Голубенко ; наук. керівник Г. В. Бойко ; Запоріж. нац. ун-т. – Запоріжжя, 2020. – [кількість сторінок] с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://dspace.znu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/12345/4479/Голубенко.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

33. **Беспалько А., Шумейко А.** Основи військово-соціальної роботи у Збройних Силах України та арміях провідних країн світу. *Соціальна робота*. 2019. Вип. 1(5). С. 6–10.

34. **Шевчук О. В., Дєточка О. Д.** Соціальний супровід військовослужбовців Збройних Сил України та членів їх сімей: сутність та особливості організації. *Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики*. 2024. Вип. 102. С. 88–97. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/stapttp_2024_102_11

35. **Про затвердження Методичних рекомендацій щодо здійснення соціальної роботи з сім'ями, які перебувають у складних життєвих обставинах** : наказ Мінсоцполітики України від 22 квіт. 2020 р. № 238. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0643-20#Text> (дата звернення: 14.05.2025).

36. **Шайхлісламов З. Р., Ковтун А. С.** Особливості впливу бойового стресу на психологічну підготовку військовослужбовців в умовах бойових дій. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Психологія*. 2023. Вип.

3. С. 142–145. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuups_2023_3_30

37. **Методичний матеріал. Лекційне заняття з елементами гостьової лекції про особливості соціальної роботи з військовослужбовцями.** URL: <https://vseosvita.ua/library/sotsialna-robota-iz-viiskovosluzhbovtciamy-866090.html> (дата звернення: 23.04.2025).

38. **Шкала депресії Бека** // Вікіпедія : вільна енциклопедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Шкала_депресії_Бека (дата звернення: 14.05.2025).

39. **Олійник В. О., Ларіонов С. О.** Концептуальна модель постдосвідного зростання особистості військовослужбовця в сучасному соціокультурному контексті. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Психологія.* – 2024. – Вип. 3. – С. 101–107. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuups_2024_3_21.

40. **Коломієць Т. В., Івіна М. Ю.** Конфлікти в сім'ях військовослужбовців: теоретичні засади дослідження та практичні підходи до вирішення. *Вісник Національного технічного університету України "Київський політехнічний інститут". Політологія. Соціологія. Право.* – 2024. – № 4. – С. 6–14. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKPI_soc_2024_4_3.

41. **Полтєв Є. О., Медвідь Л. П.** Забезпечення прав і свобод військовослужбовців Збройних Сил України в умовах правового режиму воєнного стану. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право.* – 2023. – № 4. – С. 38–45. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npnau_2023_4_7.

42. **Про затвердження Порядку реалізації експериментального проєкту щодо формування кадрового резерву для державної служби :** постанова Кабінету Міністрів України від 15 лют. 2022 р. № 168. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2022-п#Text> (дата звернення: 08.05.2025).

43. **Васиньова Н. С., Іванов Є. В.** Соціально-психологічна реабілітація і адаптація військовослужбовців до цивільного життя: виклики та шляхи їх подолання. *Суспільство та національні інтереси*. – 2024. – № 8. – С. 504–515. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/scntint_2024_8_46.

44. **Бабова І. К., Рожков В. С.** Санаторно-курортна реабілітація військовослужбовців в Україні: публічно-управлінський аспект. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. 2020. Вип. 19. С. 21–26. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/puau_2020_19_6

45. **Москаленко М. В., Откидач В. С., Корчагін М. В., Балдецький А. А.** Формування психофізичної готовності військовослужбовців засобами спеціальної фізичної підготовки. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 15 : Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)*. 2022. Вип. 9. С. 63–67. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_015_2022_9_17

46. **Акімов А. В.** Розробка доктрини соціальних гарантій учасникам бойових дій, її базові засади, прозорість та ефективність застосування на практиці. Розширення групи гарантій соціального забезпечення для військовослужбовців. Постійна робота над вдосконаленням системи піклування і захисту вказаної категорії осіб. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. – 2024. – Вип. 39. – С. 52–56. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/puau_2024_39_11.

47. **Пекарчук О., Паляниця Х.** Специфіка формування інтер'єру універсального залу фізичної реабілітації для військовослужбовців. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія : Архітектура*. 2024. Vol. 6, Iss. 2. С. 133–143. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNULPARX_2024_6_2_15

48. **Хлівнюк Т. П., Кулава К. О.** Соціальна робота з різними категоріями клієнтів : методичний посібник до практичних занять та самостійної роботи для

здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 Соціальна робота. – Одеса : ФОП Бондаренко М. О., 2023. – 78 с.

49. **Соціальна робота:** веб-сайт.
URL: <https://sites.google.com/view/kmtk/спеціальності/соціальна-робота> (дата звернення: 13.05.2025).

50. **Твердохвалова Ю. Л., Гудкова А. В.** Проблематика ціннісно-сислової сфери військовослужбовців у психологічних студіях [Електронний ресурс] / Ю. Л. Твердохвалова, А. В. Гудкова // Перспективи та інновації науки. Серія "Педагогіка", Серія "Психологія", Серія "Медицина". 2025. № 3. С. 1381–1392.
Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prainnsc_2025_3_121.

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкетування на тему «Соціальні проблеми які виникають у військовослужбовців та членів їх сімей»

Шановні респонденти, запрошую Вас долучитися до опитування, яке проходить в рамках виконання бакалаврської роботи!

*Це **анонімне** анкетування, яке спрямоване на вивчення проблем та потреб військовослужбовців і їхніх родин. Ваші відповіді допоможуть краще дослідити питання соціальної роботи з військовослужбовцями та членами їх сімей та проблеми у житті.*

Результати опитування будуть подані в узагальненому вигляді з дотриманням вимог конфіденційності.

1. Ви заповнюєте цю анкету як:

- а) діючий військовослужбовець;
- б) ветеран;
- в) дружина;
- г) донька/син;
- д) брат/сестра

2. Які найбільші труднощі виникають у вашому житті / під час служби?

- а) важке фізичне навантаження та постійна втома;
- б) труднощі у підтримці зв'язку з родиною через часті поїздки та переміщення;
- в) відсутність достатньої матеріальної підтримки для родини;
- г) проблеми зі здоров'ям;
- д) конфлікти з колегами по службі;
- е) психологічні проблеми;
- є) Інше:....

3. Чи відчуваєте Ви підтримку з боку держави в питаннях, пов'язаних з військовою службою?

- а) так, підтримка є достатньою;
- б) так, але є потреба в більшій підтримці;
- в) ні, підтримки не вистачає;
- г) відсутня певна ясність щодо підтримки

4. Як Ви оцінюєте рівень інформаційної підтримки щодо прав і пільг для військовослужбовців та їхніх родин?

- а) повністю задоволений/на;
- б) частково задоволений/на;
- в) не задоволений/на;
- г) не маю достатньої інформації

5. Яку матеріальну допомогу Ви вважаєте найбільш необхідною для військовослужбовців та їхніх родин?

- а) фінансова допомога;
- б) допомога з житлом;
- в) пільги на дітей;
- г) медична допомога та страхування

6. Чи достатньо, на Вашу думку, діючих пільг для військовослужбовців та їхніх родин?

- а) так, повністю;
- б) частково достатньо;
- в) ні, пільг не достатньо

7. Чи стикалися Ви з труднощами в отриманні належних Вам пільг або соціальної допомоги?

- а) так, часто;
- б) іноді;
- в) рідко;

г) ніколи

8. Чи відчуваєте Ви себе захищеним з правової точки зору як військовий або член його родини?

а) так;

б) частково;

в) ні

9. Які зміни Ви вважаєте необхідними для покращення підтримки військовослужбовців та їхніх родин? (Наприклад: забезпечення фінансової, психологічної, медичної підтримки, покращення умов проживання, покращення комунікації між родинами)

Відкрите питання...

10. Які зміни в системі соціального захисту Ви вважаєте найбільш необхідними?

(Наприклад: зменшити кількість документів для отримання пільг, покращення інформування, розширення кола пільг для членів родин військових, забезпечення правового супроводу, житлове забезпечення)

Відкрите питання...

Дякую за участь в опитуванні!

Додаток Б

Анкетування на тему: «Оцінка доцільності запропонованої думки щодо вдосконалення соціальної роботи з військовослужбовцями та їхніми сім'ями»

Шановні респонденти! Ви вже ознайомилися із запропованою мною методикою щодо покращення соціальної роботи з військовослужбовцями, тому оцініть її актуальність у сучасних умовах і дайте декілька відповідей на запитання.

Результати опитування будуть подані в узагальненому вигляді з дотриманням вимог конфіденційності.

Дякую!

1. Вкажіть, до якої категорії Ви належите:

- а) військовослужбовець;
- б) член родини військовослужбовця (дружина, дитина, брат/сестра)

2. Як Ви оцінюєте актуальність цієї концепції у сучасних умовах?

- а) дуже актуально;
- б) важко відповісти;
- в) не актуально

3. На Вашу думку, чи можна вважати індивідуальний підхід до військовослужбовця (який бере до уваги його психоемоційний стан, соціальний статус і потреби) невід'ємним елементом соціальної роботи?

- а) так;
- б) частково;
- в) ні

4. Які компоненти запропонованої концепції, на вашу думку, є найкориснішими? Ви можете обрати декілька варіантів.

- а) онлайн-консультації;
- б) психологічна підтримка;
- в) співпраця з волонтерами;

- г) центри допомоги;
- д) профілактика стресу;
- е) Інше....

5. На вашу думку, хто має впроваджувати таку концепцію?

- а) державні соціальні служби;
- б) військові структури;
- в) добровольці/волонтери;
- г) громадські організації

6. Чи Ви (або Ваша родина) скористалися б такою програмою підтримки, якби вона існувала?

- а) так
- б) можливо
- в) ні

7. Чи потребує така концепція доопрацювання? Якщо так - яких саме аспектів?

Відкрите запитання...